

SLEKT OG DATA

MEDLEMSBLAD FOR SLEKT OG DATA

| ÅRGANG | 28 | NR. 3 | 2017 |

TEMA:
**Livene i
arkivene**

Få kildetips fra
arkivene selv

Den
glemte
skriften

Bak kulissene til
'Hvem tror du at du er?'

MEDLEMSBLAD

for Slekt og Data.
Utkommer med
4 nummer pr. år

ABONNEMENT

for bibliotek og liknende
institusjoner kan tegnes
for kr. 500,- pr. år.

ANNONSER

kan tegnes ved
henvendelse:
TLF: 22 42 24 00
E-POST:
generalsekretar@slektogdata.no

SLEKT OG DATA

POST/BESØKSADRESSE:
Øvre Slottgate 2B,
0157 Oslo
TLF: 22 42 24 00
www.slektogdata.no

REDAKTØR

Anne Schiøtz
E-POST:
generalsekretar@slektogdata.no

REDAKSJONSLEDER

Ida Bergitte Andersen Hundvebakke
E-POST:
idah@slektogdata.no

OPPLAG

10 700

DESIGN OG LAYOUT

Morten Hernæs,
07 Media – 07.no

TRYKK

07 Media – 07.no

ISSN 0803-0510

SLEKT OG DATA

Få kildene fra
arkivene selv

Den
glemte
skriften

Bak kulissene til
"Hvem tror du at du er?"

INNHold

LEDER

- 2 Et arkiv for fortiden
og fremtiden

DET STORE INTERVJUET

- 4 ASLAK SIRA MYRA:
– Vil at flere prosent av vår felles
hukommelse skal tas i bruk

TEMA

LIVENE I ARKIVENE

- 6 Kilder om leiermål
ekteskapsbevillinger og
fattige i statlige arkiver
- 10 Johan Myrvolds
levde liv – i arkiv
- 12 Smakebiter fra arkivene
på Norsk Teknisk Museum
- 18 Nasjonalbiblioteket
– hvordan kan det brukes
i slektsforskning?
- 20 Eit arkiv for den skeive historia
- 24 Hva finnes i «mappa mi»?
- 28 Tar bilder fra fortiden
inn i fremtiden
- 32 Den glemte skriften
- 36 Bak kulissene til
«Hvem tror du at du er?»
- 40 Prestearkivene
– mer enn kirkebøker
- 44 Samler hele
befolkningen
i et register
- 46 Vil ha Arkiv-Norge
på en plattform

FORSIDEN

Ett av de tusenvis av bildene fra
arkivet etter fotograf Gustav
Borgen. Dette arkivet ligger hos
Norsk Folkemuseum og finnes
tilgjengelig på Digitalt Museum.

4

6

14

24

32

LEDER

Et arkiv for fortiden og fremtiden

I sommer feiret Riksarkivet sitt 200-årsjubileum, og det ble en minnerik feiring. Åpent hus i riksarkivbygningen, en spennende jubileumskonferanse, og utgivelse av en egen bok om Riksarkivets 200 år, skrevet av Åsmund Svendsen var blant de viktigste markeringene. Slekt og Data var behørig invitert til feiringen, som en av de viktigste samarbeidspartnerne Arkivverket har i dag blant frivillige organisasjoner.

Det er ved slike jubileer en kan få en bedre erkjennelse av hva vi faktisk har her i Norge. Et blikk bakover i tid viser hvordan det sto til med Riksarkivets virke den gang den første Riksarkivar ble tilsatt – selveste Henrik Wergeland. En person alene gjorde jobben. Så kom perioder med dårlige sikringsforhold, der muselort og muggsopp er en del av historien. I nyere tid ble det tatt grep for å redde kulturarven vår, og vi fikk en rekke dyktige riksarkivarer, der de fleste av dem satte solide spor etter seg. I et slikt historisk perspektiv blir det tydeligere hvilken fantastisk utvikling det har vært for det norske arkivverket. Det at vi i dag har fri tilgang til rikholdige kilder på nett har ikke kommet av seg selv. I Norge var Arkivverket tidlig ute med digitalisering, og gratis tilgang til kildene var et viktig prinsipp, som vi ikke skal ta som en selvfølge, heller ikke i dag.

„Jeg er stolt over at vi
i Norge har et av verdens
beste riksarkiv.“

Som leder for Slekt og Data er jeg stolt over at våre medlemmers dugnadsinnsats har kunnet bidra til å styrke Arkivverket i sitt arbeid med å gi tilgang til kildemateriale. Jeg er også stolt av de samarbeidsavtalene vi har fått etablert med Arkivverket. Noen revideres, og nye kommer til. Og så er jeg stolt over at vi i Norge har et av verdens beste riksarkiv!

Vi har mye å glede oss over, vi slektsforskere, i dette jubileumsåret. Nå ser vi fram mot de neste 200!

Tone Moseid
LEDER I SLEKT OG DATA

– Hovedmålet mitt er at flere prosent av vår felles hukommelse skal tas i bruk

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Nasjonalbibliotekar Aslak Sira Myhre mener arkivenes betydning ikke kan undervurderes. Nå drømmer han om at Nasjonalbiblioteket skal bli en av de største tjenestene for kunnskapsinnhenting i Norge.

– Jeg kjenner min egen slektshistorie godt. Faren min har drevet med slektsforskning hele livet, og det samme gjorde faren hans. Jeg vokste opp med å hente bygdebøker på biblioteket, og var også med på å kryssjekke fødselsdatoer og navn. Så jeg kjenner ikke bare min egen familiehistorie godt, jeg kjenner også til de slektshistoriske metodene, sier nasjonalbibliotekar Aslak Sira Myhre, og legger til at det er få gårder på Ryfylke han ikke har slektsbånd til.

Sammen med arkivene forvalter Nasjonalbiblioteket nasjonens hukommelse. Rollen som Nasjonalbibliotek innebærer blant annet administrering av pliktavleveringsloven som sier at alle dokumenter som produseres i Norge skal pliktavleveres til Nasjonalbiblioteket.

ARKIVER GJØR DET MULIG Å FAKTASJEKKE HISTORIEN

Myhre mener betydningen av å ta vare på arkivene våre nesten ikke kan overvurderes.

– Vi tar vare på alt som har blitt publisert i Norge. Det gjør det mulig å faktasjekke historien. Alt fra hva politikerne sa etter Alexander Kielland-ulykken i 1980 til hvordan det var da Norge arrangerte Grand Prix-finale første gangen. Det gir grunnlag for identitet og tilhørighet. Jeg tror folks ønske om nettopp sterkere identitet og tilhørighet også er mye av grunnen til den store interessen for slektsforskning.

Nasjonalbibliotekaren sammenligner arkivene med en hjerne. Men han ønsker ikke at vi skal bruke disse som vi bruker hjernen. For i vår hjerne blir bare noen få prosent av det vi har lagret i hukommelsen brukt.

– Hovedmålet jeg har satt meg som nasjonalbibliotekar er at flere prosent av vår felles hukommelse skal tas i bruk og at flere skal få vite om det som finnes.

HAR SNART DIGITALISERT ALLE NORSKE BØKER

Nasjonalbiblioteket har siden 2006 drevet et utbredt digitaliseringsarbeid. De har snart digitalisert alle norske bøker som noen gang er utgitt, og over 1,4 millioner aviser. Det siste tallet er stadig økende. I tillegg blir blant annet fotografier, radioprogram og tv-program gjort tilgjengelig for det norske folk.

– Nasjonalbiblioteket har lenge vært fremst på digitalisering i verden. Hva tror du suksessoppskriften for å få til dette har vært?

– Om jeg skal være ærlig har det en del å si at Norge er et lite språkområde. 3,5 millioner aviser kan høres mye ut å digitalisere, men sammenlignet med for eksempel USA og Storbritannia er dette et lite tall og mulig å komme i mål med. Så ser man at Finland, Sverige og andre land som ligner oss ikke har kommet like langt. Det skyldes nok at vi etablerte et digitaliseringsmiljø i Mo i Rana. Der var det allerede et industrielt miljø, og de kunne lett lage en effektiv produksjonslinje fra digitalisering av selve objektet til kobling av metadata. Det ble også gjort en analyse før vi startet, for å finne ut hvordan en forrest kunne komme opp i størst mulig volum. Den fikk mye kritikk, blant annet fordi Kjell Hallbing ville bli digitalisert før Hamsun i vår digitaliseringsplan, siden denne skulle følge alfabetet. I dag er det mellom 120 og 130 ansatte i Mo i Rana, alt fra produksjonsarbeidere til programmerere til ingeniører, sier Myhre.

MEST MULIG, PÅ KORTEST MULIG TID

Han legger til at noe av suksessen også kan skyldes at de aldri lagde noe prioritert liste over hva som skulle

digitaliseres når. Målet var isteden å digitalisere alt på kortest mulig tid.

– Grunnen til at vi har blitt ferdig med bøkene for avisene for eksempel, skyldes blant annet at det er snakk om en mindre mengde objekter. I tillegg har vi også en samarbeidsavtale med Kopinor som har gjort digitalisering av bøker effektiv.

Kopinor er bare en av samarbeidspartnerne Nasjonalbiblioteket har i sitt digitaliseringsarbeid. Nå har det nylig fått enda en: Arkivverket.

– Nå holder vi på å sprengte nye depot i fjellet i Mo i Rana, som skal lagre både vårt og Arkivverkets materiale, samt samlinger fra ulike museer. I tillegg til dette er det søkt om å gjøre prøvedigitalisering av Arkivverkets materiale her.

SKAL FOKUSERE PÅ 1900-TALLSMATERIALE

Noen vil kanskje spørre seg om produksjonslinjen Nasjonalbiblioteket har lagt seg på i sitt digitaliseringsarbeid er direkte overførbar til Arkivverkets materiale. For eksempel når skjøre dokumenter fra 1500-tallet skal gjøres tilgjengelig på nett.

– Å digitalisere 1500-tallsmateriale er ikke vanskelig og det tar heller ikke særlig lang tid, da dette er snakk om små mengder. Men det er ikke dette arkivmaterialet vi kjører til Rana, digitaliseringen av det blir gjort i Oslo. Det materialet vi skal se om vi kan digitalisere fra Arkivverket er materiale fra 1900-tallet. Dette er snakk om store papirmengder. Vi har teknologien for å gjøre dette på en effektiv måte.

En annen tjeneste fra Nasjonalbiblioteket som vil komme brukerne til gode, er deres nye nettside. Det er foreløpig ikke satt noen lanseringsdato for disse, men du kan allerede nå prøve ut sidene på beta.nb.no.

– Grunnen til at vi legger om sidene våre er at vi ønsker å formidle materialet til flest mulig brukere, både vanlige folk og spesialister. Det blir et enklere grensesnitt, men du kan også søke avansert og dermed få de samme resultatene du får på dagens side. I tillegg til dette kan du

FOTO: NASJONALBIBLIOTEKET

nå få en oversikt over hvilket materiale som finnes, selv om det ikke er tilgjengelig hjemmefra. På den måten kan du gjøre forarbeidet hjemme og lagre det du trenger før du kommer til biblioteket.

VIL BLE EN AV DE FEM STØRSTE

På spørsmål om hvor Nasjonalbiblioteket vil være om 10–15 år har Myhre følgende visjoner:

– Mitt mål er at vi skal være en av de fem største tjenestene for kunnskapsinnhenting for nordmenn, på linje med Store Norske Leksikon, Wikipedia og lignende. Vi er det eneste biblioteket som når ut til alle landets innbyggere og var tidligere en usynlig hånd bakerst i rekken. På grunn av digitaliseringsarbeidet er vi nå i fremste linje.

Kilder om leiermål, ekteskap og fattige i statlige arkiver

Marianne Herfindal Johannessen er arkivar og har arbeidet ved Statsarkivet i Bergen i over 20 år. I denne artikkelen gir hun deg noen smakebiter på nyttige kilder fra arkiver som er mindre brukt, men som kan fortelle oss mye om våre forfedres skjebner.

Ekteskapsbevilling fra 1718 der Ole Henrichsen fra Evanger og Lisbeth Joensdaatter «som hver andre udi tredie og tredie led skal være beslegtet» både får tilgivelse for deres leiermål med hverandre og får tillatelse til å gifte seg.

Det finnes svært mange kilder som kan benyttes til slektsgranskning, faktisk inneholder de aller fleste arkiv opplysninger om enkeltpersoner. Det er ikke selvsagt hvilke arkiv slektsgranskere bør bruke, det kommer helt an på tidsrom, hvem eller hva man leter etter og hvilke spor vedkommende har satt etter seg i arkivene. Det er heller ikke en selvfølge at akkurat det arkivet du vil undersøke faktisk er bevart og avlevert, ei heller ordnet og katalogisert.

I dag er det stor og reell frykt for tap av informasjon fra elektroniske arkiv. Men min erfaring gjennom over 20 år i Statsarkivet i Bergen viser at det også er stor fare for at gamle papirarkiv som ikke er avlevert går tapt i fremtiden. Arkivene som kan brukes befinner seg dessuten både i det statlige Arkivverket, men også i fylkeskommunale og kommunearkiv, museer og hos ulike foreninger og lag. I denne artikkelen konsentrerer jeg meg om noen få godbiter fra arkiver som finnes ved Statsarkivet i Bergen; arkivene etter biskopen i Bjørgvin, Overfattigkommissjonen i Bergen og Bergen politikammer. For deg som ikke driver slektsforskning i Statsarkivet i Bergens nedslagsfelt, kan det finnes tilsvarende kilder i de andre statsarkivene.

EKTESKAPSBEVILLINGER I BISPEARKIV

I de eldre norske lovene var det en rekke forbud mot å inngå ekteskap med noen man var i reelt eller «åndelig» slektskap eller svogerskap med. To personer som var for nært i slekt kunne likevel søke Kongen om dispensasjon slik at de kunne få gifte seg. En slik ekteskapsbevilling krevde at søkerne betalte en avgift til nærmeste hospital for spedalske, og avgiftens størrelse skulle fastsettes av biskopen.

I overfattigkommissjonens arkiv er det mange utdelingsbøker for fattige. Dette er et vedlegg til utdelingsprotokoll for Domkirken sogn for året 1781. Ved første øye-kast ser dette ut som en vanlig attest, men denne er litt spesiell. Attesten er datert 18. april 1784 og lyder slik: «At drengebarnet Jacob Knudsen fra Bergen, som opholdes hos Lars Nielsen Skage, endnu er i Live og der nyder al god Forpleining – bevidnes herved af mig som Sogne-Præst til Fane Præstegjeld». Attesten bekrefter altså at et fattig barn fra byen som er utsatt til fosterforeldre på Skage i Fana mot betaling fra byens fattigkommissjon, fremdeles er i live og får god forpleining.

I Bergen stift var det St. Jørgens hospital som skulle motta avgiftene. I arkivet etter Bjørgvin biskop finnes det 4,5 hyllemeter med ekteskapsbevillinger som utgjør 4494 bevillinger fra perioden 1717–1804. Det finnes et søkbart register til materialet i Digitalarkivet, men selve bevillingene er ikke tilgjengelig der. De aller fleste av disse ekteskapsbevillingene gjelder nettopp ekteskap i forbudte ledd, mens noen få går ut på å få vies i eget hus, få fritak for kirkens disiplin (offentlig skriftemål) eller at personer som har begått leiermål med hverandre (hatt samleie utenfor ekteskap) fikk tilgivelse og tillatelse til å inngå ekteskap. Her skal jeg gi noen eksempler på hva ekteskapsbevillingene kan fortelle om personer man ikke finner innført blant de viede i kirkebøkene, i hovedsak fordi disse ikke er bevart.

En av dem som man ikke finner viet i Bergen er Hel-mich Sem. Ekteskapsbevillingene viser at han i 1718 fikk bevilling til å gifte seg med Ide Hoff. I tillegg forteller bevillingen at hun var hans avdøde «Hustrues Sydskende-Barn». Ovenfor nevnte jeg at de som fikk ekteskapsbevilling måtte betale avgift til St. Jørgens hospital. I tillegg måtte de før ekteskapsinngåelsen på behørigt steder beviset at de ikke er nærmere i slekt eller svogerskap enn angitt i bevillingen. I praksis betydde det at det ble tatt opp på det lokale bygdetinget.

Den første kirkeboken for Finnås prestegjeld (Bømlo kommune) starter om sommeren 1718. 3. november 1719 blir Anders Grønås sin søn Mogens døpt. Navnet på konen er ikke nevnt i forbindelse med dåpen, og det

finnes ikke noen vielse for ham innført. Bygdeboken for Moster sogn har heller ikke funnet noe navn på konen til Anders Grønås. Det finnes likevel kilder som kan gi svar. En ekteskapsbevilling ble utferdiget på Friderichsborg Slot den 23. mai 1718.

«Vi have, efter allerunderdanigste ansøgning og begiering, allernaadigst tilgivet og efterlagt, saaog hermed tilgive og efterlade»

Anders Helgesen Grønås og Giertrud Johansdaatter fra Moster Sogn i Finnås prestegjeld på Bømlo. De fikk altså tilgivelse for leiermålet de hadde utført med hverandre, deretter tillatelse til å gifte seg selv om Anders Helgesen Grønås hadde vært i «tredie lige leed beslegtet» med Giertrud Johansdaatters forrige ektemann, den avdøde Zickel! (kanskje en variant av navnene Sigvald eller Sikke) Knudsen. I dette tilfellet gir ekteskapsbevillingen både navn på konen, navn på hennes avdøde mann, slektskapet mellom hennes avdøde mann og Anders Helgesen Grønås, samt opplysningen om at de trolig fikk et barn sammen før ekteskapet ble inngått.

LEIERMÅLSSAKER I BERGENS STIFT 1660-1669

Det er lett å tro at regnskap er kjedelige saker som ingen egentlig har interesse av, men sannheten er at det ofte er i slike det finnes helt unik informasjon om våre forfedre. I arkivet etter biskopen i Bjørgvin finnes en oversikt over leiermålssaker i Bergen stift mellom 1660–1669 og noen få fra 1670. Disse listene er innsendte svar til bis-

Johan Myrvolds levde liv – i arkiv

Det er ikke bare kjente personer som har privatarkiv etter seg. Også den vanlige mannen og kvinnen kan finnes her. Arkivene gir unik informasjon om livet folk har levd, om små og store hendelser.

IDA MERETHE JENSEN
Arkiv i Nordland

I 2004 gjennomgikk familien Ole Myrvolds dødsbo. Der kom de over mange spor etter Oles far, Johan. Han hadde bevart dokumenter, korrespondanse og fotografier som fortalte en historie om hans liv. Familien tok kontakt med Arkiv i Nordland og overleverte deler av arkivet hit. Gjennom å følge sporene Johan selv etterlot og kombinere disse med offentlige arkiv kan vi her fortelle hans historie.

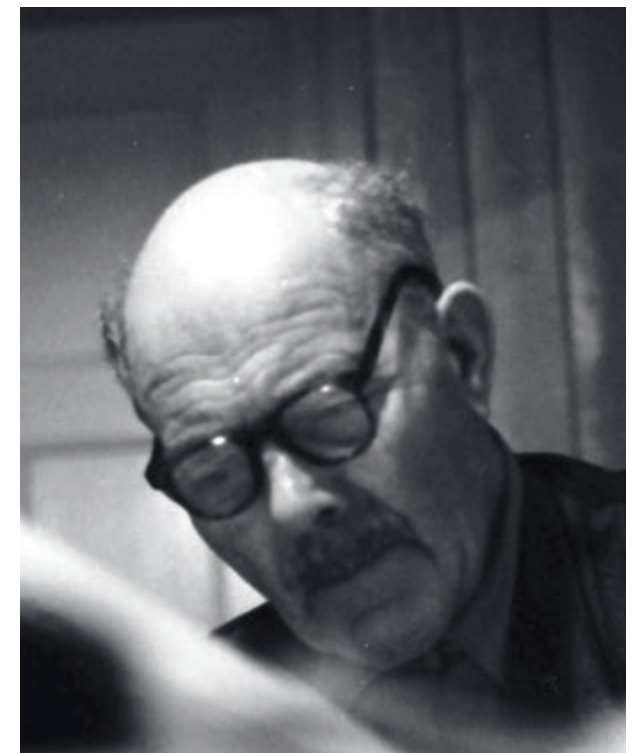
JOHANS FORELDRE

Johan Myrvold ble født på Godøynes utenfor Bodø 30. januar 1880. Han vokste opp som den eldste av seks søsken. Han var sønn av Ole Johan Johannesen og Maren Kristendatter som begge kom fra Skjerstad. Som det kommer fram av vigselsattesten giftet Ole og Maren seg 19. juli 1877. Til sammen fikk ekteparet åtte barn, men to av dem mistet livet i ung alder.

Halvannet år etter bryllupet, i 1879, skrev Peder Jensen under på en kontrakt med Ole Johan om å få «have sine Huse staaende paa min grunn paa Godøynes». Familien flyttet dit og drev der en husmannsplass. Ole bygde sin egen bolig og leide tomten i bytte mot pengebetaling og ni dagers arbeidsplikt. I 1895 kommer det fram av en ny kontrakt at familien kjøpte eiendommen for 375 kroner. Denne informasjonen kommer fra de signerte kontraktene i familiearkivet, men det er også mulig å finne grunnbøker og pantebøker med informasjon om eiendom og kjøp og salg fra tidlig 1700-tall og fram til 1950 hos Digitalarkivet. Opplysninger fra etter 1951 og utover finner man hos Statens kartverk.

SESONGFISKE OG SMÅBRUK

I 1880 – det året Johan ble født – hadde nesten 80 prosent av den mannlige yrkesaktive befolkningen i Norge over 15 år jordbruk/fiske som sitt hoved- eller eneyrke.

Johan Myrvold etterlot seg mange dokumenter fra livet sitt.
ALLE FOTO: PRIVAT/ARKIV I NORDLAND

Postkort fra Johan fra Røst.

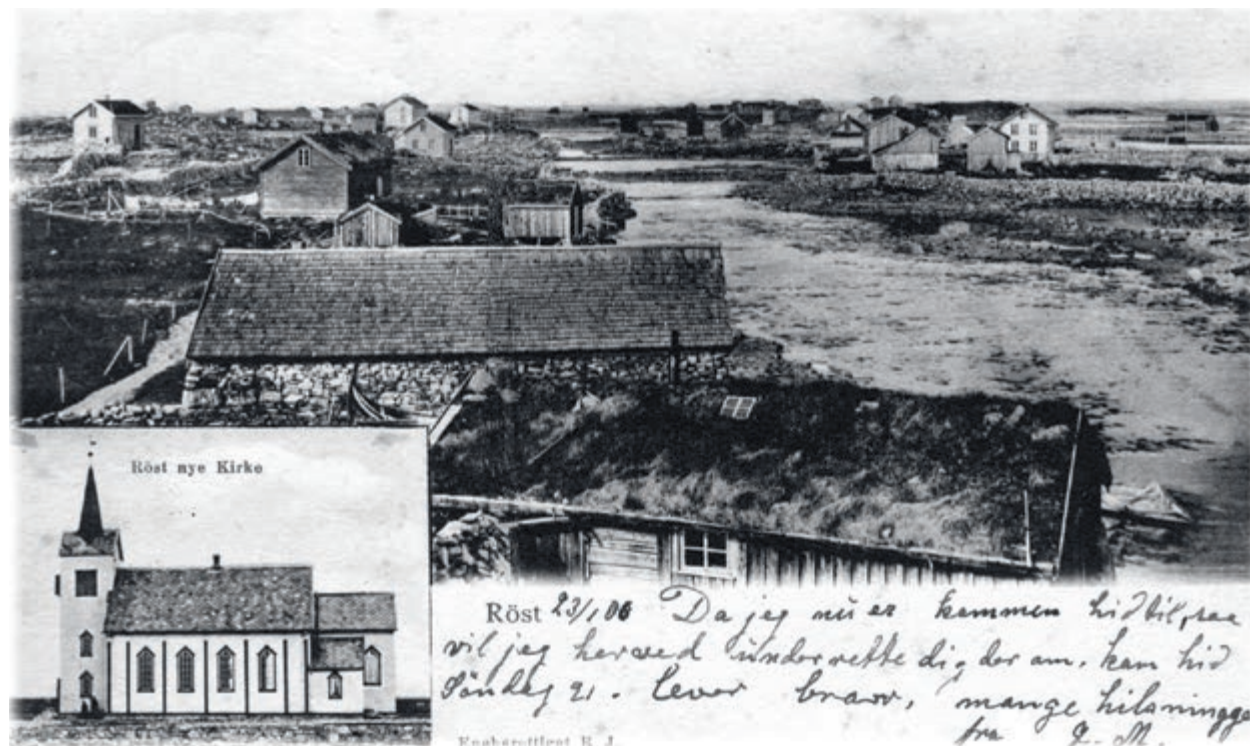

Foto fra Myrvold.

Fiskebondesamfunnet var i stor grad normalen, også for familien Myrvold. De drev med potet og korn hjemme, mens Ole reiste på sesongfiske for å skaffe pengeinntekter deler av året. Johan ble tidlig inkludert i arbeidslivet. Han hjalp til hjemme og var senere med på sildefiske på Saltfjorden og vinterfiske i Lofoten og Finnmarkskysten. Det er flere kilder som kan vise til et liv på havet. I Johans tilfelle så har vi brevkorrespondanse som han sendte til familien. Dessuten skrev hans far en årlig erindringsliste der det står hva blant annet Johan foretok seg. Eksempler på arkiv der man kan spore opp fiskere er i fiskemantallsprotokoller og væreierarkiv som blant annet Arkiv i Nordland oppbevarer.

BERGVERKSINDUSTRI

Nordland ble etter hvert et betydelig bergverksfylke med Sulitjelma Aktiebolags Gruber som den største aktøren. På et tidspunkt var bedriften landets nest største gruveselskap og tiltrakk seg arbeidere fra fjernt og nært. I 1899 ble Johan ansatt på malmvaskeriet på Sandnes og jobbet der når han ikke var på fiske. Også Johans far, og senere hans brødre, dro til Sulitjelma for å arbeide deler av året. Mange bedriftsarkiv er bevart og kan inneholde informasjon om blant annet arbeidere og bedriftens samarbeidspartnere.

JOHAN STARTER EGEN FAMILIE

Den 31. oktober 1906 giftet Johan seg med Jonette Marianne Johansen. Sammen fikk de fem barn – fire jenter og en gutt som han kalte opp etter sin far Ole. Etter inngåelse av ekteskapet med Jonette begynte Johan med småhandel. Men han led av gikt og ryggproblemer. I lange perioder var han sengeliggende og hadde store plager. I arkivet etter familien Myrvold finnes korrespondanse fra ulike selskap som solgte remedier som skulle kunne avhjelpe Johans plager.

OMREISENDE MED BØKER, PYNT OG STRIKKEMASKIN

På 1920- og 30-tallet var den norske økonomien svært dårlig. Det var krise både i jordbruk, fiskeri og innenfor industrien. Det var høy arbeidsledighet og mange arbeidslivskonflikter. Som et resultat av mellomkrigskriseene var det mange som startet sin egen virksomhet.

I 1920 skaffet Johan seg tillatelse til å drive omførselshandel med bøker i distriktet. Han ekspanderte og solgte etter hvert også skrivesaker, sømtilbehør og pyntesaker. På et tidspunkt gikk han til innkjøp av en strikkemaskin og begynte å selge maskinproduserte strikkevarer.

Johan reiste rundt og solgte sine produkter. Hovedsaklig var han i Salten, men det finnes også spor etter han fra Helgeland. Som oftest gikk eller syklet han med

I arkivet etter Johan finnes flere bevis på at han prøvde å kurere sine helseplager med ulike remedier.

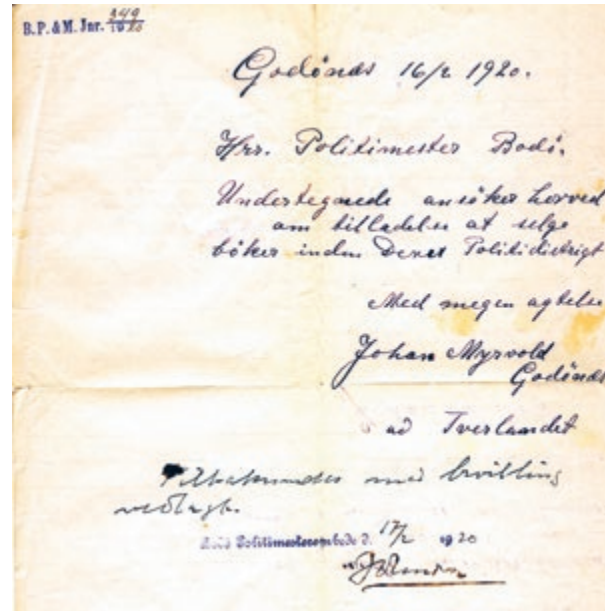
skreppekofferten sin, men på noen av turene leide han også bilskyss.

Det var kombinasjonen av gårdsbruk og handel som la livsgrunnlaget på Myrvold.

OKKUPASJONENS INNVIRKNING PÅ FAMILIEN MYRVOLD

Det finnes flere kilder som forteller om hva som skjedde ved gården Myrvold under okkupasjonen. I brev fra Bodin jordstyre kommer det fram at Landbruksdepartementet hadde pålagt kommunen å øke sitt jordbruksare-

Bryllupsbildet til Johan og Jonette.

Johan fikk løyve til å drive omreisende boksalg på 1920-tallet.

al. For familien Myrvold betydde det at de ble pålagt å ha to dekar åpen åker. 1,5 dekar skulle brukes til planting av potet, mens det resterende arealet kunne brukes til neper, grønnsaker, potet eller korn.

Familien måtte under okkupasjonen innlosjere tyske soldater i huset sitt, noe som kommer fram i korrespondanse med Bodin lensmannskontor. Soldatene skulle i utgangspunktet leie ett rom, men ettersom brønnen var i kjelleren brukte soldatene likeså godt også denne etasjen. Familien hadde soldater boende i huset sitt i til sammen i 31 måneder. I brev til lensmannskontoret skrev Johan «Dere kan selv forstå hvor ubehageligt det var for ås, at have det således i sålang tid...». Korrespondanse til og fra jordstyre og lensmannskontor kan ofte finnes i arkivene. Arkiv fra lensmannskontorene oppbevares i dag hos statsarkivene.

JOHAN FORSVINNER, ETTER Å HA SATT SPOR I ARKIVENE

Johan og Jonette ble boende på Myrvold. Johan døde 25. januar 1959, mens Jonette døde fire år senere den 25. februar 1963.

Det finnes mange kilder som kan belyse et levd liv. Offentlig arkivmaterieell gir gjerne rammen for en persons liv. Det forteller om fødsel, vaksinasjoner, dåp, skolegang, konfirmasjon, gitemål og dødsfall. I tillegg har ofte korrespondanse og annen samhandling med offentlige myndigheter blitt bevart.

Ofte må det privat arkivmaterieell til for å gi nyanser og bilder av en persons liv. Eksempler på slikt privatarkiv kan være etter en bedrift. Der har personer kanskje en mappe med attester, jobbsøknaden, referanser og av og til kan man også finne bilder. Andre privatarkiv kan være fra lag og foreninger. Kanskje var personen du søker et

Arbeidskortet til Johans bror fra Sulitjelma Aktiebolag.

medlem av en sangforening, kanskje en lidenskapelig fotballspiller eller aktiv i den lokale sanitetsforening.

De fleste privatarkiv er ikke digitalisert. Det fører til at man ofte må legge ned en innsats for å få tak i informasjonen man søker, men den ekstra innsatsen kan også gi større innsikt og kunnskap om en persons liv. Ved å kombinere offentlig og privat arkivmateriale vil historien bli mer komplett.

ARKIV I NORDLAND

- Arkiv i Nordland har arkivmateriale fra Nordland skapt av kommuner, organisasjoner, bedrifter og personer. Arkiver etter statlige forvaltningsoppgaver har vi ikke.
- Mye arkivmateriale er fritt tilgjengelig, men en del ting er sperret for innsyn etter forvaltningsloven §13 og forskrift 1456. Tidsintervallene for sperringene varierer: Noe informasjon f. eks fra kommunene er sperret i 60 år. Straffesaker og helseopplysninger er sperret i 80 år, mens sperring i 100 år gjelder for adopsjon, barnevern og statistikk.
- Offentlige virksomheter må følge arkivloven og dokumentere sine aktiviteter. Her kan det finnes kilder fra tidlig 1800-tall og frem mot vår tid.
- Privat sektor må ikke følge arkivloven, men en god del privatarkiv er likevel bevart fra samme tidsperiode som de offentlig skapte arkivene. Her kan det også finnes interessant informasjon.
- På arkivportalen.no kan du søke i arkivkataloger fra arkivinstitusjoner over hele landet, og finne fram til arkiv som interesserer deg. Som regel får du ikke se selve dokumentet på arkivportalen, men kun ei oppstilling av hva som finnes i hvert enkelt arkiv. Kontakt arkivet som forvalter dokumentene du vil se for hjelp med å få tilgang til dem.
- Arkiv i Nordland har allerede en del dokumenter digitalt, og digitaliserer også på etterspørsel. Vi deler dokumentene pr. e-post eller via skytjenester for dem som vil se.
- Er det snakk om større mengder dokumenter, kan det være du må komme til lesesalen vår. Dette gjelder i stor grad også for andre arkiver.
- Vi gir deg gjerne råd og vink om hvilke arkiv som kan tenkes å inneholde informasjon som kan være aktuell for deg. Fra høsten 2017 har vi inngått et samarbeid med Slekt og Data Salten, som vil bistå oss med å besvare henvendelser om slektsforskning. Dette vil øke kapasiteten vår på disse henvendelsene en del, men det kan være at du blir nødt til å komme å lete selv – med hjelp fra oss.

Smakebiter fra arkivene på Norsk Teknisk Museum

Norsk Teknisk Museum er nasjonalmuseum for teknologi, industri, vitenskap og medisin. Museet har store samlinger bestående av gjenstander, foto og arkiv, samt et bibliotek med landets største samling av teknologihistorisk litteratur. Arkivene omfatter privatarkiver skapt av norske industribedrifter og private aktører innenfor industri, teknologi, naturvitenskap og medisin.

INGEBJØRG EIDHAMMER
Norsk Teknisk Museum

ARKIVET ETTER HJULA VÆVERI

Hjula Væveri ble grunnlagt ved Akerselva i Oslo i 1855 og var i drift i omkring hundre år. Arkivet gir innblikk i fabrikkens ulike avdelinger, ansatte, lønn og sosiale forhold, regnskap, korrespondanse med inn- og utland, samt en stor samling med stoffprøvebøker. Prøvebøkene viser tekstiler som ble vevd og trykket ved fabrikkene. Tekstilene ble brukt til hverdagsklær for arbeiderklassen og den lavere middelklassen. Det vi kjenner til fra historien er ofte overklassens klesplagg, og vi har hittil hatt liten kunnskap om hvordan hverdagsklærne til «folk flest» så ut. Prøvebøkene er derfor en god kilde til å finne ut mer om dette. Fra mellomkrigstiden finnes det også stoffer som ble brukt til interiør og gardiner.

På slutten av 1890-tallet var Hjula Væveri en av Norges største kvinnearbeidsplasser. Lønningsbøkene i arkivet gir informasjon om hvilke yrker som fantes i fabrikkene, hvilke yrker kvinner hadde og hva de tjente. Arkivet inneholder for øvrig en del arkivmateriale fra fabrikkeier Halvor Schous private økonomi og familieeiendommer. Arkivet er en viktig kilde til Norges tidlige industri og hvordan

Kvinnelige arbeidere ved kolonne på bryggeri. FOTOGRAF: O. VÆRING

Stortorget omkring 1890. FOTOGRAF: SEVERIN WORM-PETERSEN

teknologioverføring fra Storbritannia påvirket oppbyggingen av tekstilindustrien. Det finnes blant annet korrespondanse med fabrikker om kjøp av maskiner og import av arbeidskraft. Som en konsekvens av at maskinene kom fra England, ble det behov for å ansette britiske formenn. Formennene skulle betjene maskinene og lære norske arbeidere om tekstilproduksjon. I arkivet kan man finne detaljert informasjon om enkeltpersoner. Et eksempel på dette er Mr. Marmont som ble ansatt som veverimester i 1864. Han kom fra Leeds sammen med sin familie til Hjula etter å ha blitt headhunted av en agent for Halvor Schou. Arkivet gir informasjon om hans lønningsforhold, boforhold og at han startet sin egen fabrikk (Gorud klædefabrikk) etter han sluttet på Hjula i 1869. Halvor Schou var behjelpelig med å låne Mr. Marmont maskiner og utstyr som han kunne bruke i den nye fabrikk.

ARKIVET ETTER AKERS MEK. VERKSTED

Akers mek. ble først etablert i 1841 ved Fossveien på Grünerløkka ved Akerselva. I 1854 flyttet verkstedet fra sine opprinnelige lokaler til Pipervika midt i Oslo sentrum, hvor det lå frem til nedleggelsen. Historien til bedriften forteller om en tidlig mekanisk industri og norsk skips-

og plattformbygging gjennom mer enn hundre år. Arkivet viser bedriftens utvikling fra å være håndverkspreget til å bli en standardisert industribedrift omkring 1950. Byggingen av supertankere og oljeplattformer på 1960- og 1970-tallet ble etter hvert plasskrevende og førte til at bedriften etablerte produksjonsenheter utenfor Oslo. I 1982 ble Oslo-avdelingen av verftet lagt ned, og området ble omgjort til det vi i dag kjenner som Aker Brygge.

Arkivet etter Akers mek. er tredelt, og består av skriftlig materiale, fotografier, skipstegninger og plattformtegninger. De fleste av skipene er fotografert, og fotografiene er ordnet etter byggenumre som korresponderer med tegningene. Det finnes mange fotografier fra skipsdåp og stabelavløp med prominente gjester og arbeidere, som tydelig viser klasseskillene i Norge på den tiden. Også ansattes aktiviteter til hverdag og fest er dokumentert, noe som gjør det mulig å forstå hvordan arbeidslivet og arbeiderkulturen var på verftet. Fotografiene viser en tydelig mannsdominert arbeidsplass.

ARKIVET ETTER RINGNES BRYGGERI

Arkivet etter Ringnes Bryggeri inneholder kilder om produksjons- og teknologiutvikling knyttet til ølbryg-

Slakteri i Nordbygata 54. FOTOGRAF: SEVERIN WORM-PETERSEN

Foto av Fru Ritmester Morgenstjerne.

Gatepartiet ved Seminaret (Lærerskolen) på Notodden. FOTOGRAF: PER STANG

ging, reklame, alkoholpolitikk, eksport av øl, lønn og sosiale forhold, samt hvordan bryggeriene i Oslo samarbeidet. Det er et komplekst arkiv på grunn av de ulike fusjonene bedriften har vært igjennom. Arkivet inneholder derfor også arkivmateriale etter blant annet Frydenlund Bryggeri, Schous Bryggeri, Nora Mineralvannsfabrikk, A. Parelius Mineralvannfabrikk, Christiania Aktiebryggeri, Foss Bryggeri og Bryggeriforeningen. Arkivet er en unik kilde til å se på bryggerivirksomhetens utvikling i hovedstaden.

Fabrikken var en arbeidsplass hvor det arbeidet både kvinner og menn. Kvinnene arbeidet ofte i taperiet, skylleriet og med etiketter og korking av flasker, mens mennene arbeidet blant annet i bryggeriet, malteriet og i produksjonshallen med ulike maskiner. Mennene var også hestekjørere og sjåfører. I begynnelsen arbeidet det bare menn på kontorene og i laboratoriet, men etter hvert kom det også kvinner inn i disse yrkene. Både fotografier og skriftlige kilder viser hvordan de ulike yrkene i bryggeriene fordelte seg. Arkivet inneholder også en stor samling reklamefilmer og fotomateriale fra fabrikkene som kan dokumentere arbeidskulturen og endringene i bryggeriindustrien. Det finnes også noen tegninger av blant annet bryggeribygninger og bryggelkjeler og tappemaskiner.

PRIVATARKIVER ETTER KJENTE PERSONER, INGENIØRER OG VITENSKAPSMENN

Norsk Teknisk Museum har flere privatarkiver etter kjente personer, leger, ingeniører og vitenskapsmenn. Her kan nevnes arkivet etter vitenskapsmannen Kristian Birkeland og kvinnesaksforkjemperen Katti Anker Møller. Ingeniørarkivene varierer i størrelse og innhold. Noen arkiver omfatter kun personenes virksomhet eller skolegang, mens andre arkiver har kilder som forteller om hele personenes liv og virke. Flere av ingeniørarkivene er knyttet til bestemte byggeprosjekter, som bygging av jernbaner, broer, kraftanlegg, bygninger og veier.

«BIOGRAFISK ARKIV» OG «INDUSTRIHISTORISK ARKIV

I tillegg til privatarkivene har museet to brosjyre- og klipparkiv som er samlet fra museet ble opprettet i 1914. «Biografisk arkiv» er bygd opp av utklipp fra aviser og tidsskrifter og omfatter personalia vedrørende ingeniører, teknikere, gründere og andre knyttet til håndverk og industri. «Industrihistorisk arkiv» er et omfattende brosjyre- og klipparkiv som inneholder reklamemateriell, annonser og lignende fra norske og utenlandske firma.

FOTOARKIVET

Museets fotoarkiv består av to selvstendige fotosamlinger, Norsk Teknisk Museums egen samling og DEXTRA Photo. Norsk Teknisk Museums samling dokumenterer først og fremst norsk industri- og teknologihistorie og vitenskaps- og medisinhistorie, men inneholder også andre kulturhistoriske fotografier. Det finnes også film- og lydmateriale knyttet til disse fagområdene. Samlingen er bygget opp av gaver fra fotografer, privatpersoner og bedrifter, dels av museet selv gjennom dokumentasjonsprosjekter og utstillinger. Bilder fra privatarkiv som for eksempel Akers mek. verksted, Myrens mek. verksted inngår også i museets fotosamling.

DEXTRA Photo eies av Sparebankstiftelsen DNB og er deponert på Norsk Teknisk Museum. Det er en fotografi- og gjenstandssamling, hovedsakelig fra 1900-tallet. Fotografiene viser ulike sider ved norsk samfunns- liv og kultur, som industri, samferdsel, kunst, arkitektur og landskap. Sentrale fotografer er Knudsens Fotosenter, Teigens Fotoatelier, Sohlberg Foto, Paul A. Røstad og Anders Beer Wilse. Samlingen er bygget opp av Arne Knudsen, innehaver av Knudsens Fotosenter.

SEVERIN WORM-PETERSEN

Fotosamlingen etter fotograf Severin Worm-Petersen ble gitt til Norsk Teknisk Museum etter hans død i 1933. Den inneholder omkring 50 000 bilder, i tillegg til en

samling kameraer og fotografisk utstyr, samt eksempler på ulike fotografiske teknikker. Worm-Petersen var en allsidig fotograf som både jobbet med dokumentasjonsprosjekter, portrettfotografier og som pressefotograf. I tillegg hadde han oppdrag som reprofotograf hvor han laget lysbilder på oppdrag for vitenskapsmenn og andre foredragsholdere. I 1979 fikk museet også et lysbildearkiv med omkring 10 000 dias etter Kristiania Arbeiderakademi med lysbilder som var laget av Worm-Petersen.

Worm-Petersen var opptatt av å dokumentere hovedstaden. Hans bilder fra slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet kan fortelle mye om hvordan det var i Oslos gater på den tiden. Han tok også oppdrag for Sporveien, NSB, teatre, industribedrifter og ulike organisasjoner, kor og idrett. Worm-Petersen var i tillegg en av hovedfotografene ved unionsoppløsningen i 1905.

Et eksempel på dokumentasjonsfotografier er bildene han tok av slakterivirksomheten i hovedstaden. Disse bildene dokumenterer både de gamle slakteriene langs Akerselva og det nye store slakteribygget som ble bygget i på Grønland i 1911. Dokumentasjonen viser stor forskjell i hygiene og renslighet fra små slakterier i bakgårder, med få hjelpemiddel, uten innlagt vann og uten strøm til det store, nyutviklede slakteriet på Grønland.

PER STANG, INGENIØR OG HOBBYFOTOGRAF

Samlingen etter amatørfotografen Per (Peder) Stang skiller seg ut ved at den dokumenterer både arbeid og privatliv. Han var kjemiingeniør og sentral i forsøksvirksomheten med kunstgjødselproduksjon ved Norsk Hydro både på Notodden og Rjukan. I tillegg var Stang var en ivrig amatørfotograf og dokumenterte industriutviklingen og dagliglivet i sin tid.

De første tiårene av 1900-tallet var hobbyfotografering blitt mer vanlig, og mange ingeniører som Stang lærte seg å fotografere. Prefabrikkerte glassplater og nitratfilm var nye oppfinnelser som gjorde det mulig å ta «snapshots», uten å måtte bruke mye tid på komposisjon

og lyssetting. Det som karakteriserer Stangs bilder er først og fremst at bildene fanger øyeblikket. Fotografiene viser sosialt samvær med de andre ingeniørene ved Hydro, familieliv og hvordan byene Notodden og Rjukan vokste frem i takt med industrien.

PORTRETTER AV ANDERS BEER WILSE

Bilder etter fotograf Anders Beer Wilse inngår i en rekke delsamlinger ved museet. Den største delen finnes i samlingen til DEXTRA Photo. Wilse returnerte til Norge fra USA i 1900 etter å ha arbeidet som ingeniør der og lært seg å fotografere. Han ble en av landets mest kjente fotografer og drev sin virksomhet i årene 1900 til 1948, en tid hvor det skjedde store endringer i samfunnet. Han reiste rundt i hele landet dokumenterte landskap, folkeliv og ulike næringer i Norge. Bildene ble blant annet brukt på postkort og til turistinformasjon. I samlingen finnes blant annet ca. 800 håndkolorerte lysbilder i glass fra hele landet. I tillegg finnes det en portrettsamling av Oslos borgerskap mellom 1910 og 1940, som er et spennende kildemateriale for slektsforskere som leter etter personer eller ønsker å få et inntrykk av moter, trender og hvordan folk så ut. Alle portrettene er dessverre ikke digitalisert, men det finnes en oversikt over hvilke personer som finnes på bildene.

TILGJENGELIGHET

Alle bildene som museet har digitalisert ligger på **Digitaltmuseum.no**. Norsk Teknisk Museums bilder kan brukes gratis i tilgjengelig oppløsning, så lenge de krediteres med fotografens navn og Norsk Teknisk Museum. På museets hjemmeside under fanen «foto» finnes informasjon om regler for bruk av bildene. På hjemmesiden finnes det også mer informasjon om fotoarkivet.

Privatarkivene er tilgjengelig i museets bibliotek etter avtale. På museets hjemmesider finnes det en komplett liste over alle arkivene. I tillegg legger museet ut ordnende arkiver på Arkivportalen. Arkivet etter Hjula Væveri og Arkivet etter Akers Mek. og Wilses fotoarkiv er tatt opp i Norges dokumentarv, og på Kulturrådets nettsider kan man lese mer om bakgrunnen for opp-taket. ■ ■

KILDER

- <https://tekniskmuseum.no/samlingene/arkiv>
- <https://tekniskmuseum.no/samlingene/foto>
- <http://www.kulturradet.no/norges-dokumentarv>
- Rasch, Tone. «Per Stangs fotografier fra Notodden», Notodden historielag Årsskrift 2013
- Rasch, Tone. Prosjekt Foto Pejestr, «DEXTRA photo collection» Fundacja Archeologia fotografii. Warszawa 2010
- Eidhammer, Ingebjørg K., «Hva finnes i Norsk Teknisk Museums arkiv» Tobias Tidsskrift for Oslohistorie. Oslo Byarkiv 2015
- Skogheim, Merete A., «Teknisk museums arkiver» i Volund, Norsk Teknisk Museum, Oslo: 1973.

Nasjonalbiblioteket

– hvordan kan det brukes i slektsforskning?

Nasjonalbiblioteket er et sted mange slektsforskere oppsøker i jakten på sine røtter. Men det er fremdeles ikke alle som vet hvilket skattkammer dette er, og ikke minst: hva som faktisk finnes der.

METTE WITTING ■ Nasjonalbiblioteket

Stadig flere slektsforskere finner veien til Nasjonalbiblioteket, både til de fysiske lokalene på Solli plass i Oslo og til nettsidene **nb.no**. I Nasjonalbiblioteket finnes det meste av det som er publisert i Norge. Det vil ikke bare si alle norske bøker – skjønnlitterære og faglige, – men også aviser, tidsskrifter, tegneserier, brosjyrer, kart osv. Det er ikke mye av dette som står fremme på åpne hyller, men alt kan bestilles frem fra magasin og enten lånes med hjem eller leses på lesesalen. En stadig større del av materialet er digitalisert og søkbart i fulltekst. For en slektsforsker gir dette helt nye innganger til kildematerialet.

SUPPLERENDE PERSONOPPLYSNINGER

I den digitaliserte samlingen ved Nasjonalbiblioteket kan en finne personopplysninger ut over det en kan finne i arkivene. Fritekstsøk i bygdebøker, slektsbøker, biografier, *Norsk lysingsblad*, Stortingsforhandlinger, biografiske oppslagsverk og aviser (landsdekkende og lokale) kan gi stoff til en slektsforsker. I avisene var man tidligere ikke så nøye med å anonymisere personer, så er man heldig kan man finne forfedre med fullt navn i eldre nyhetssaker, for eksempel kriminalsaker. Det nyeste trykte materialet er rettighetsbelagt og derfor ikke tilgjengelig på nett hjemmefra, men det meste er tilgjengelig i Nasjonalbibliotekets lokaler. Du kan også oppsøke ditt lokale bibliotek for å få tilgang til mange av de digitaliserte avisene.

Nasjonalbiblioteket har også en del publisert materiale som ennå ikke er digitalisert, men likevel kan være

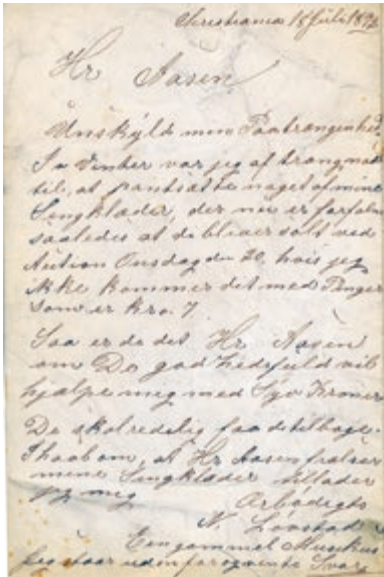
■ Ta kontakt med veiledningen for å få hjelp til å søke i det publiserte materialet: **veiledning@nb.no**. Du finner også en guide for søk på Nasjonalbiblioteket på Slekt og Datas nettside.

nyttig for slektsforskere: menighetsblad, medlemsblad til foreninger, telefonkataloger med mer. Dette må du møte opp på Nasjonalbiblioteket for å få tilgang til.

PRIVATARKIVENE

I tillegg til den store trykte samlingen har Nasjonalbiblioteket privatarkivmateriale etter aktører av nasjonal betydning innenfor kultur og kunst, og også en del etter norske oppdagelsesreisende og vitenskapsfolk. Nasjonalbibliotekets eldste personarkiver er fra 1800-tallet (f.eks. etter Henrik Wergeland, Camilla Collett, J.C. Dahl, Ivar Aasen og Magnus Brostrup Landstad), og de tar stadig imot nye personarkiv.

De inneholder typisk manuskripter, brev, dagbøker,

Musiker N. Løvsstad skrev minst seks brev til Ivar Aasen. 18. juli 1892 skrev han at sengeklærne var pantsatt, og de ville bli solgt på auksjon hvis ikke han kunne betale innen to dager. 7 kroner trengte han. Og han sluttet brevet slik: «Ærbødigst N. Løvsstad En gammel Musikus Jeg staar udenfor og vente Svar». (Brevs. 174). Ivar Aasen var kjent som gavmild og hjalp flere ut av en vanskelig situasjon.

Avisen *Nordlys* rapporterte 1. august 1906 om et mord som hadde funnet sted i Sarpsborg uken før. Omstendighetene rundt mordet blir utførlig beskrevet, og morderen navngitt.

notater og noen ganger fotografier. Noen arkiver er veldig omfangsrike fordi arkivskaperen har tatt vare på alt, også utkast, notater, kvitteringer, mottatte brev, brevkladder osv. I andre arkiver har giverne sortert ut deler som enten er blitt vurdert som uviktige, eller som man har ønsket å holde utenfor offentligheten.

ARKIVENE GIR ET BILDE AV EN PERSONS NETTVERK

Personarkivene er flittig brukt av biografer, for gjennom arkivene kommer man tett på enkeltindividet. Spesielt kan brev – i tillegg til å gi opplysninger om begivenheter – vitne om personers tanker og holdninger. Man får ved lesning av andre sine brev en oppfatning av hvordan personen var, ikke bare hva han foretok seg. Hele samlingen av brev i et personarkiv gir også et bilde av hvilket nettverk personen var en del av.

Brev i privatarkiver er av mange forskjellige slag: Brev innenfor familien og den nære omgangskrets om fødsel, sykdom og død; kjærestebrev; brev fra et familiemedlem eller en venn som er reist ut i verden; brev innenfor et faglig fellesskap; en forfatters brev til sin forlegger; invitasjoner til middagsselskaper og så videre.

FÅ OVERSIKT MED HANSKE

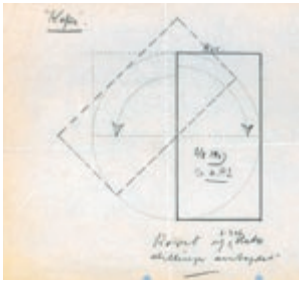
I Nasjonalbiblioteket er mange brev katalogisert på navn, det vil si at man raskt kan undersøke om det skulle være brev til eller fra de personer man er interessert i. En del brev er registrert online i katalogen Hanske (**www.nb.no/hanske**). Den registrerte mengden vokser stadig, men mange brev må fortsatt søkes opp i den gamle kortkatalogen som står på Spesiallesalen. Dessuten ligger det ofte uregistrerte brev i arkivene, først og fremst fra mer ukjente mennesker.

■ Trenger du hjelp til å finne frem til privatarkivmateriale? Kontakt Spesiallesalen på **spesiallesalen@nb.no**

STOR BILDESAMLING MED KJENTE OG UKJENTE PERSONER

Nasjonalbiblioteket har også en stor bildesamling. Her finnes det en rekke portretter, særlig fra slutten av 1800–

Skipsfører N.A.P. Staubo kontaktet Sam Eyde i 1907 fordi han hadde oppfunnet en propell til bruk på båter og fly. Det var bare 4 år etter verdens første motoriserte flyving av brødrene Wright i USA. Staubo sendte beskrivelser og tegninger til Sam Eyde i håp om at han ville støtte ham i utviklingen av oppfinnelsen. (Ms.fol. 4216).

tallet. For eksempel gjenspeiles nettverket til Camilla Collett og hennes familie i flere album med portretter. Mange mindre kjente personer er også representert med et eller flere portretter i samlingen. Den inneholder også et stort antall postkort og andre by- og landskapsbilder fra hele Norge. Bildematerialet blir fortløpende digitalisert, men mye er fortsatt ikke tilgjengelig på nett.

■ Ta kontakt på **bilder@nb.no** for å få vite om dine slektninger finnes i bildesamlingen. Oppgi navn så detaljert som mulig, pluss fødselsår og dødsår hvis dette er kjent.

HVA MED FOLK FLEST, FINNES DE I ARKIVENE?

I arkivene etter kjente mennesker havner det innimellom brev etter mer ukjente personer. Det kan være mennesker som var i slekten eller omgangskretsen til arkivskaperen, eller fremmede som skrev brev til en kjent person av forskjellige grunner.

Samfunnsforskeren Eilert Sundt mottok i sin forskning brev fra mennesker over hele landet om dagliglivet: husstell, hygiene, byggeskikker med mer. Brevene er hovedsakelig skrevet av prester, skolelærere og lensmenn. I Ivar Aasens arkiv ligger det en bunke brev fra folk som ba om penger. I forfatterarkivene finnes det bl.a. brev fra lesere. For eksempel finnes det fanbrev og brev fra skoleelever i arkivene til Bjørnstjerne Bjørnson og Arne Garborg. I arkivet etter industrigründeren Sam Eyde er det brev fra handelsfolk og oppfinnere som ønsker Eydes støtte. Journalisten Lise Lindbæk som rapporterte fra fronten under den spanske borgerkrig, fikk brev fra slektninger til frivillige som spurte om hun kjente til deres skjebne. ■ ■

Eit arkiv for den skeive historia

Den skeive historia, historia om annleis kjærleik og kjønnsuttrykk, har lenge vore underkommunisert i Norge. Faktisk er den nesten ikkje forska på eller dokumentert. Det kan du vere med å gjere ei endring på.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Ei kvinne frå Kvam i Hardanger blei i 1895 innlagt på Dr. Rosenbergs asyl i Bergen med diagnosen «homoseksualitet». Heime i bygda hadde ho arbeidd som tenestejente, men då ho stadig forførte andre kvinner blei ho i følgje husbonden umogleg å ha med å gjere. Overlege Carl Looft var så fascinert av kvinna at han skreiv ein artikkel om henne i 1896. Dermed blei han av dei første som brukte omgrepet «homoseksualitet» i Noreg – eit ord som var introdusert berre nokre år før. Artikkelen kan lesast i *Medicinsk revue*, eit legetidsskrift utgitt i Bergen.

«DEN SYND SOM IKKE SKAL NEVNES»

Artikkelen presenterte homoseksualitet som noko medfødd, og introduserte dermed den moderne oppfatninga om seksuell legning i Noreg. Før dette har ein ikkje hatt tilsvarende omgrep for å beskrive forholdet mellom to personar av same kjønn, og samfunnet såg det ikkje som ei legning, men som ei syndig ugjerning som kven som helst kunne finne på å utføre. Dette blei kalla omgjengelse mot naturen eller «sodomi» i lovverket, men då styresmaktene ønskte minst mogleg merksemd om det heile, blei det også omtalt som «Den synd som ikke skal nevnes».

Dr. Agnes Mathilde Wergeland (med briller), Dr. Grace Hebard, tredje person er ukjent. Bildet er tatt i biblioteket på Universitetet i Wyoming. Wergeland var den første norske kvinna som tok doktorgrad og emigrerte seinare til USA for å skaffe arbeid. Grace var hennar sambuar. FOTO HENTA FRÅ SKEIVOPEDIA

Ordet «tvitolling» blei i tillegg mykje brukt om både tvikjønna dyr, og om personar som ikkje passa inn i kjønnsrollene, for eksempel «feminine» menn.

i dei eldre kjeldene. Då primært kjelder frå 1800-talet og tidleg 1900-tal. Då byrjar homofile å dukke opp i straffesakene. Desse finst i politikammerets arkiv og i ulike domsprotokollar som ein finn i statsarkiva.

STARTA ARKIV I 2013

Diskresjonen som har innhylla likekjønna kjærleik har også ført til at denne delen av norsk historie har vore underkommunisert fram til våre dagar. Mangelen på forskning og dokumentasjon var også noko av grunnen til at Tone Hellesund og Runar Jordåen tok initiativ til å opprette Skeivt arkiv i Bergen i 2013.

– Tone hadde skrive ei doktoravhandling om kvinner som budde saman med kvinner på 1800-talet, medan eg hadde skrive om straffeforfølgning av homofile i Noreg. Det første arkivet vi fekk inn var arkivet etter Kim Friele i 2013, seier Jordåen, som er historikar og leiar av arkivet.

Mykje av arkivinnsamlinga dei gjer vert gjort gjennom å intervju norske homofile og ved å samle inn private arkiv. Men det finst også mykje historie lagra

REDD FOR «SMITTEEFFEKT»

Årsaka til at det først er då desse sakene byrjar å dukke opp, skuldast at homofile på mange måtar blei skåna frå lova på 16- og 1700-talet. På den tida følgjer ein Christian Vs norske lov frå 1687, der «Omgjengelse, som er imod Naturen» blei straffa med «Baal og Brand». Her var mellom anna seksuell omgang mellom menn forbode. Men forklaringa på kvifor dei vart skåna trass i dette kan vere fleire.

– Det kan ha vore vanskeleg å oppdage, men vi veit også at styresmaktene helst ikkje ønskte at slike saker skulle opp for retten – ein var redd for at fleire skulle la seg «inspirere» om ein let ei slik sak få merksemd, seier Jordåen.

Rosenbergs asyl i Bergen, kor kvinna frå Kvam vart lagt inn etter å ha forsøkt å forføre fleire kvinner i bygda. FOTO: UIBS BILETSAMLING. HENTA FRÅ SKEIVOPEDIA

KVINNER IKKJE RAMMA AV LOVA

Han legg til at forhold mellom to kvinner ikkje har vore ulovleg, slik forholdet mellom to menn var fram til 1972.

At kvinner ikkje vart ramma av lova var også grunnen til at kvinna frå Kvam blei lagt inn på asyl og ikkje straffa. Ein visste ikkje kor ein skulle gjere av ho då bygdefolket syntest handlingane hennar hadde gått for langt. Men denne kvinna var ikkje den einaste som vart sett på som eit medisinsk tilfelle på grunn av si legning. Ein veit også om andre saker der mellom anna legar på Ullevål sykehus prøvde å kurere homofili. Desse sakene vil ein då finne i pasientjournalene. Dei har ei sperrefrist på 80 år etter pasientens død.

HOMOSKANDALAR I AVISENE

Ei anna kjelde til den skeive historia er gamle aviser. Store mengder av desse er no tilgjengelege på Nasjonal-

Riksarkivar og professor Ebbe Hertzberg (1847–1912) var den første i Norge som fikk diagnose som medfødt homoseksuell eller «kontrærseksuell». FOTO: GUSTAV BORGEN/RIKSARKIVET. HENTA FRÅ SKEIVOPEDIA

bibliotekets søkebase. Ofte blei saker som omhandla forholdet mellom to menn skrive flittig om, gjerne under titlar som «Homoskandale».

– Eg fann mellom anna ei sak frå 1909, der det blei avslørt at ein av Bergens rikaste menn hadde hatt eit forhold til fleire unge menn. Avisar var svært kritisk og meinte at borgarskapen hadde sett mellom fingrane på dette i altfor lang tid.

ULIKE NYANSAR AV DEN SKEIVE HISTORIA

Men borgarskapen var ikkje nødvendigvis dei einaste som såg mellom fingrane på forholdet til nokon av same kjønn. Ofte kunne personar av same kjønn bu saman i ei bygd, utan at bygdefolket reagerte. Det er likevel ikkje sikkert om dei visste kva som føregjekk eller at desse personane i det heile teke brukte omgrepet homofil eller lesbisk om seg sjølv. Og om bygdefolket visste såg mange mellom fingrane på det.

– Når ein intervjuar eldre folk så er det nesten alltid nokon som kjenner til historier om mellom anna kvinner som har budd saman, ei maskulin kvinne som budde aleine, menn som skilde seg ut eller to menn som var veldig nære. Når ein byrjar å stille spørsmål er det forbløffande mange slike historier som dukkar opp. Mange homofile vart dårleg behandla og utstøytt av samfunnet, men det var nok også ein del som fekk leve sine liv i fred. Eg er oppteken av å fortelje alle delar av denne historia og syne at ikkje alt var elendigheit fram til opphevinga av straffeparagrafen i 1972.

TRENG IKKJE VERE REDD FOR Å TA MED SKEIVE HISTORIER I SLEKTSBØKENE

Lenge var barn fødd utanfor ekteskap ein del av historia ein sjeldan såg omtala. I våre dagar er ikkje dette problematisk lenger, og ein finn slike historier overalt i norske slektshistorier og bygdebøker. Jordåen håpar dette også vil skje med den skeive historia etter kvart.

Han trur mange bygdebokforfattarar og slektsforskarar har vore på sporet av slike historier, men latt dei vere av omsyn til omgjevnadane i tider dette temaet ikkje var så uproblematisk som i dag.

– Det hadde vore morosamt om folk kunne ta tak i opplysningane dei kom over, kanskje særleg gjennom munnlege kjelder, og tatt dei med i slektshistoria. Ein treng ikkje å vere så redd for at dette skal vere støytande lenger, slik mange har vore før. Samstundes skal ein ikkje lage om historia til noko den ikkje er. Ein skal vere varsam med å putte fortidas menneske inn i våre båsar og kategoriar, som «homofil» eller «transperson», seier Jordåen.

MINDRE KATEGORISERANDE FØR

For ein delte i mindre grad folk inn i ulike båsar før i tida, slik vi gjerne gjer no.

– Så om ein for eksempel har opplysningar om ei grandtante som heile livet budde saman med ei anna kvinne, at dei delte soverom, at dei gav uttrykk for at dei var glad i kvarandre og at dei ligg gravlagd saman, skal ein ikkje nødvendigvis putte dei i båsen lesbisk. Truleg ville dei neppe ha kalla seg dette sjølv og heller omtalt kvarandre som nære venninner. Dei har då vald å leve saman, og har vald bort å gå inn i ekteskap. Slik har dei på eit vis vald ei «skeiv» livsform, litt på tvers av det som var norma. Om slektsforskarer noterer seg korleis slike forhold er blitt omtalt, utan nødvendigvis å putte dei i vår tids båsar som lesbisk og homofil, kan ein bidra med verdifull kunnskap om fortidas samfunn. Ein får slik dokumentert ei form for samliv som var vanlegare enn vi trur, men utan at det blir tolka i lys av omgrep som knapt var i bruk på den tida det gjaldt, seier Jordåen, og legg til at Skeivt arkiv gjerne tek i mot tips frå slektsforskarar som har kome over interessante saker innan deira arbeidsfelt.

– Spør oss også gjerne til råds, avsluttar han.

Bolette Berg og Marie Høeg var sambuarar og fotografar i Horten. Saman utfordra dei kjønnsrollemønstra i samtida gjennom fotografiet. FOTO: BERG OG HØEG/PREUS MUSEUM

VIL DU KOMME I KONTAKT MED SKEIVT ARKIV? ADRESSE: www.skeivtarkiv.no E-POST: skeivtarkiv@uib.no

Slektsforskerdagen
2017

Ønsker du å finne røttene dine? Eller har en slektsnøtt du vil knekke? Bli med på slektsforskerdagen 28. oktober og få hjelp og inspirasjon til å komme videre med slektsforskningen din. Få en oversikt over hva som skjer hvor på slektogdata.no/kalender

SLEKT OG DATA

Vi gjør slektsforskning enklere

Hva finnes i «mappa mi»?

Slektsforskere besøker som regel arkivene for å jakte på sine forfedre. Men vet du egentlig hvilket arkivmateriale som finnes om deg selv?

IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

– Grovt sett kan vi si at forvaltningen sitter på sine arkiver til disse blir 30 år gamle. Da blir materialet avlevert til et arkivdepot, for eksempel et interkommunalt arkiv, et byarkiv eller et statsarkiv. Så en person som er under 30 år vil stort sett ikke finne noen opplysninger om seg selv hos oss. Da må vedkommende isteden oppsøke den instansen som har hatt ansvar for den aktuelle saken han eller hun vil ha innsyn i, sier førstearkivar Roger Tronstad ved Statsarkivet i Kristiansand.

LOGGFØRT ALT FRA FØDSELEN

Men om du er over 30 år, hva finnes egentlig da? La oss ta utgangspunkt i en fiktiv 90-åring og hva som kan finnes om han eller henne i arkivene etter et langt liv. Vi vil fokusere primært på det som finnes i de statlige arkivene.

I disse vil det finnes arkivmateriale for de første 60 årene av vedkommendes liv, om alle etater som personen

Arkivmateriale knyttet til fødsel og dåp er som regel det første stedet vi finner en person. FOTO: HÅKON PRESTKVÆRN/DOMKIRKEODDEN

En viktig kilde til elever er skolearkivene.

FOTO: LIE BRANELLING/STOLMUSEUM

har vært i kontakt med gjennom livet har fulgt 30-årsregelen. Vi starter med fødselen i 1927.

– Det første arkivmateriale en person dukker opp i, er som regel materiale knyttet til fødsler. Tidligere ble fødselsmeldingene sendt til helserådet i kommunen barnet tilhørte, med blant annet informasjon om klokkeslettet barnet kom til verden, navn på foreldre og opplysninger om eventuell setefødsel. Om barnet ble tatt imot av en jordmor vil det i enkelte tilfeller også finnes protokoller som ble ført av jordmoren selv, med en kronologisk oversikt over alle barn hun tok imot. Et barn ble i tillegg registrert av sognepresten i et fødselsregister, med opplysninger om foreldre, deres adresse og lignende. Alle disse opplysningene finnes normalt i et statsarkiv, og har i de fleste tilfeller 60 års sperrefrist. Men denne regelen gjelder bare utenforstående. Du har selv rett til å få innsyn i opplysninger som omhandler deg selv – altså et partsinnsyn, sier Tronstad.

Det neste arkivmateriale vi vil finne vår 90-åring i, er arkiver som gir opplysninger om dåpen. De fleste 90-åringer vil være døpt i statskirken og finnes dermed i kirkebøkene herfra, men det finnes også kirkebøker for andre kristne trossamfunn. Senere finner vi jo også vedkommendes konfirmasjon i disse bøkene. Andre religioner har sine registre, og da må man eventuelt ta kontakt med disse.

SKOLEARKIVER PÅ ULIKE NIVÅER

Etter dåpen går årene, og det blir etter hvert tid for skolegang. For å finne opplysningene om en elevs første skoleår må man stort sett til de kommunale/interkommunale arkivene eller fylkesarkivene, da grunnskole og videregående skole er henholdsvis kommunale og fylkeskommunale organer.

– Men om en person har gått på høyskole eller universitet, vil statsarkivene kanskje ha opplysninger fra studietiden. Vi har eksamensprotokoller og vitnemål, men også opplysninger om undervisningsplaner og fag som studentene tok. De fleste henvendelsene vi får om innsyn i skolearkiver er fra personer som har mistet vitnemålet sitt og trenger en ny utskrift, sier Tronstad.

En annen type opplæring mange tar i ungdomstiden fører til bilsertifikat. I arkivene etter Biltilsynet finner vi blant annet opplysninger om hvem som tok førerkort og når de gjorde det. Det finnes også opplysninger om ulike kjøretøy og dets eiere.

TRYGDEARKIVER OG LIGNINGSARKIVER

Når studiene er over venter arbeidslivet for de fleste. Arkivmateriale etter arbeidsplasser er ikke alltid like tilgjengelig. Private bedrifter er ikke pliktig å avlevere sitt arkivmateriale til et offentlig arkivdepot, selv om det finnes en del som har gjort dette.

– Men selv om de private bedriftene ikke har avlevert hele sitt arkivmateriale, kan disse finnes nevnt i andre typer arkiver. I trygdearkivene kan det blant annet finnes arbeidsgiverprotokoller, der arbeidsgiverne har meldt inn informasjon om sine ansatte. Og i ligningsarkivene finner man skattelisteene. Der kan du se hvor stor inntekt en person har hatt, hvor mye vedkommende har betalt i skatt og hvor mange pensjonspoeng hun eller han har tjent opp per år. Det finnes noen som kontakter oss for å få innsyn i dette, fordi de ønsker høyere trygd eller pensjon, sier Tronstad.

Han legger til at om en ansatt har blitt utsatt for en arbeidsulykke kan også dette finnes i arkivene.

– Da ligger dette i arkivene etter Arbeidstilsynet. Der finnes det detaljer om ulykken, hvem som var involvert og hvilken bedrift vedkommende jobbet for.

PERSONALMAPPER I OFFENTLIGE ETATER

Hvis en person er ansatt i det offentlige vil det ofte finnes mer informasjon om ansettelsesforholdet. Alle offentlige etater er pliktig å ta vare på og avlevere mye av sitt arkivmateriale. I offentlige arkiver vil det derfor finnes personalmapper med opplysninger om ansettelsesforhold.

– Der kan det for eksempel stå når du ble ansatt, om du har tatt noen kurs, om du har hatt permisjon og opplysninger om en eventuell oppsigelse. Siden mange nå jobber og lever lenge, beholder en del etater disse mappene i mye mer enn 30 år før de avleveres, sier Tronstad.

FINN TEGNINGER AV HUSET DITT I ARKIVENE

Når man har fått jobb og sikker inntekt, vil de fleste av oss snuse på mulighetene til å kjøpe egen bolig. Denne livshendelsen finnes det selvsagt også arkivmateriale for.

– I tinglysningsarkivene kan man finne ut hvem som har eid en eiendom og når, samt opplysninger om kjøpesum, størrelse på eiendommen og så videre. I kommunale byggesaksarkiver kan du for eksempel finne tegninger av huset ditt.

Noen gifter seg før de kjøper bolig, andre etterpå og noen gifter seg aldri. Men om du gifter deg i kirken vil dette stå i kirkebøkene. Borgerlige vielsesprotokoller vil finnes i sorenskriverarkivene. Om giftemålet ikke skulle gå helt som planlagt må du derimot gå til andre arkiver for å finne opplysninger om hendelsen.

– Arkivmateriale knyttet til separasjon og skilsmisse finnes i arkivene etter fylkesmennene. Det var disse som

godkjente oppløsning av ekteskap. Om det derimot var spesielle forhold og ekteskapet måtte oppløses ved dom, finnes opplysningene i arkivene etter domstolene, sier Tronstad.

FARSKAPSSAKER I DOMSTOLSARKIVENE

Innimellom alle disse hendelsene som er nevnt over kommer det gjerne også til et eller flere barn i en persons liv. Om du ønsker å finne disse barna i arkivmaterialet kan du bare starte på begynnelsen av denne artikkelen og jobbe deg gjennom tipsene som allerede er nevnt. Men om det var spesielle tilfeller knyttet til foreldreskapet må du kanskje igjen inn i domstolsarkivene.

– Der finner man veldig mange farskapssaker som domstolen behandlet om det var tvil om barnets biologiske far. Der kan man blant annet se om en far ble dømt til farskap, eventuelle bidrag og så videre. Barnet i saken har rett til å se opplysninger om dette.

TA EN KIKK I FOLKEREGISTERET

Veldig mange blir ikke boende i ett hus resten av livet. Uansett hvor en person flytter er arkivet etter folke-registeret stedet å undersøke.

– Dette er en veldig nyttig kilde. Det finnes et hovedregisterkort på hver person i arkivene, der det står når personen flyttet inn i kommunen, når de flyttet ut, døde eller emigrerte, om de hadde barn og så videre. For de fleste landkommuner starter disse arkivene i 1946, men i de større byene starter de mye tidligere, sier Tronstad.

ARKIVER FOR LIVETS SLUTT

Giftemål, jobb og bolig. Livets gang. Men finnes det noe arkivmateriale for slutten av livet?

En offentlig ansatt person er enklere å finne i kildene enn en person som har jobbet i privat sektor. FOTO: WILHELM RÅGER/OSLO MUSEUM

– Før eller siden havner du kanskje på sykehus eller til slutt på sykehjem. Her kan du finne opplysninger i pasientjournaler. Etter hvert vil også døden komme til oss alle. Og enten en person dør hjemme eller på et sykehus blir dette meldt inn til blant annet skifteretten. Arkivmaterialet herfra finnes i sorenskriverarkivet eller arkivet etter en byrett, sier Tronstad.

ARKIVER FOR STRAFFBARE FORHOLD

Nå har vi prøvd å skissere opp hvilket arkivmateriale som finnes om en person som har levd et ganske vanlig liv. Men det finnes jo personer som har opplevd ting som mange av oss ikke har gjort. For eksempel begått et lovbrudd.

– Hvis en person har begått et lovbrudd, alt fra små forseelser til alvorlige straffesaker, finnes det masse opplysninger om dette i politi- og domstolsarkivene. Politi-arkivene er veldig omfattende, og det finnes tusener på tusener av straffesaker her. Det er en del som kontakter oss og ønsker å få en kopi av dommen de en gang har fått. For eksempel om de skal på ferie i USA og trenger pass, sier Tronstad.

PRIVATE OPPDRAG ELLER OFFENTLIG INTERESSE?

Alt arkivmateriale vi har vært innom til nå finnes lagret i arkivene for fremtiden. Men det finnes også mye arkivmateriale som har gått tapt og som vi derfor aldri får tilgang til.

– Det er utarbeidet regler for både kassasjon og bevaring som de ulike etatene skal følge. Men det finnes mange eksempler på arkivmateriale som har blitt kastet, som ikke burde blitt det. For eksempel i lensmannsarkiver. Mange lensmenn har sett på oppgavene sine nærmest som private oppdrag, og ikke tatt vare på arkivmaterialet. For eksempel inn- og utflyttingsprotokoller, der man kan se når noen har flyttet til og fra et lensmannsdistrikt. Dette er en viktig kilde for spesielt perioden 1900–1940, men i mange lensmannsdistrikter mangler disse og andre kilder.

MANGLENDE BARNEHJEMSARKIVER

En flytteliste er en interessant kilde, men det får ikke nødvendigvis enorme konsekvenser for enkeltmennesker om disse har forsvunnet. Men det kan mangelen på andre typer arkivmateriale få.

– Fra en del barnehjem mangler det arkivmateriale. I saker der tidligere barnehjemsbarn skal søke om erstatning for en mangelfull oppvekst, forsømmelse og lignende, trenger de dette materialet. Om dette mangler, kan disse personene risikere å ikke få erstatning, sier Tronstad, og legger til at mange barnehjem var private og dermed ikke har vært pliktig å bevare sitt arkivmateriale.

Han forteller videre at det også er andre grupper som henvender seg til dem for å dokumentere overgrep eller andre forhold fra sin egen fortid.

– Vi får blant annet noen henvendelser fra folk som tilhører tatere-/romanifolket. Mange av dem opplevde arrestasjoner, forfølgelse og bortsetting av barn, og da ønsker de informasjon fra blant annet politiarkivene. Noen tidligere barnevernsbarn henvender seg også til arkivdepotene. Barnevernet, eller vergerådet som det het før, har vært kommunalt, og du må derfor som regel gå til de interkommunale arkivene for å finne disse sakene.

Tidligere spesialskelebarner er en annen gruppe som av og til er i kontakt med arkivene for å få svar.

– De ønsker som regel, av ulike grunner, å dokumentere hvilken diagnose eller hjelp de fikk i forbindelse med skolegangen, sier Tronstad.

ØNSKER DU Å FINNE UT HVOR ET ARKIVMATERIALE LIGGER, OG HVA SLAGS SPERREFRIST DET ER PÅ DETTE?

Da kan det være lurt å gjøre et søk på Arkivportalen, som gir en god oversikt over dette.

En del tidligere barnehjemsbarn oppsøker arkivene for å få innsyn i saken sin. Det er likevel ikke alle barnehjem som det er bevart arkiv etter.

FOTO: SMEN BAROSEIT/OMKIRKEDODEN

Tar bilder fra fortiden inn i fremtiden

En arkivtype mange kanskje ikke tenker over at finnes, er fotoarkivet. Men her finnes det mye spennende om du begynner å lete. Kanskje du til og med finner bilder av dine forfedre i et av disse?

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Et av arkivene som satser mye på digitalisering er fotoavdelingen til Finnmark fylkesbibliotek i Vadsø.

– Den første registreringen av et fotografi i våre arkiver var i 1982. Digitalisering begynte vi med i 1999, da vi hadde et prosjekt som het «Fra asken til internett», der bilder fra Finnmark fra før andre verdenskrig ble digitalisert. Dette var et treårsprosjekt, og det var også dette prosjektet som gjorde at jeg kom til Norge, fra Finland. Siden har jeg vært her. Etter hvert har vi også fått ansatt en fotoarkivar for å kunne håndtere den store pågangen arkivet har, sier Sonja Siltala, fotograf i Finnmark Fylkesbibliotek.

PRIVATPERSONER DONERER BILDENE SINE

Bibliotekets fotoarkiv har til nå digitalisert rundt 30 000 av sine 120 000 arkiverte fotografier. Alle har en tilknytning til Finnmark.

– Veldig mange av bildene vi har i arkivet kommer fra privatpersoner. Disse har levert inn bilder og album til oss helt siden 1980-tallet. Vi har også fått inn arkiver fra fotografer som Elisabeth Meyer og Henrik Ørsted. I tillegg er det noen bedrifter og organisasjoner som har avlevert bilder til oss, som Finnmark Husflidslag og Sanitetsforeningen i Vadsø.

– *Hvorfor velger folk å donere sine private familiebilder til dere?*

– Ofte vet de ikke hva de skal gjøre med materialet, som gamle negativer og visittkort, og vil at dette skal oppbevares på en fornuftig måte. Noen er også redd for at fotografiene skal bli ødelagt om de oppbevarer dem hjemme. De donerer derfor fotografiene, og får en digital kopi tilbake fra oss. Dette er den optimale løsningen også for oss, slik at vi kan lagre originalmate-

Familien Hauge i Bergen rundt 1920. ALLE FOTO: FINNMARK FYLKESBIBLIOTEK

Håheim-familien avbildet av læreren Ragna Sofie Hansen.

rialet. Men det er i tillegg noen som får originalmaterialet tilbake, når fotografiene er digitalisert, sier Siltala.

alt arkivmateriale vi digitaliserer, om det er veldig mange bilder som ligner på hverandre. Da tar vi de beste motivene.

FOTOARKIVET I SJOKOLADEBOKSEN

Den dagen *Slekt og Data* snakker med Siltala har de nettopp fått inn en ny fotosamling fra en privatperson.

– En dame ringte inn og spurte om vi var interessert i å ta imot noen gamle negativer etter faren hennes, som var militærlege i Alta i 1939/1940. Vi fikk så avlevert bildene som hadde vært oppbevart i en sjokoladeboks. Det er veldig få vi sier nei til, så lenge bildene er relevante for Finnmarks historie. De eneste gangene vi sier nei er i situasjoner der rettighetene er uklare. Det er heller ikke

HAR LOV TIL Å BRUKE MER ENN DU KANSKJE TROR

Nettopp rettigheter er viktig når det gjelder fotoarkiver. Veldig mange kvier seg for å ta i bruk gamle bilder, fordi de ikke vet om de får lov. Men reglene er ganske klare når det gjelder bruk av fotografier, og du har ofte lov til mer enn du tror.

– Vi kan dele fotografiene inn i to kategorier. Den første kategorien er fotografiske verk. Disse har en vernetid på 70 år etter utløpet av fotografens dødsår. Hva som er et fotografisk verk er en vurderingssak som

En syforening i Vardø i full sving. Antagelig syr de opp produkter til en basar. FOTO: JOHAN OSKAR ANDREAS GRASMO

To små jenter triller på en dukkevogn. FOTO: UKJENT

Jordbrukskomiteen på Stortinget foretok en reise til Finnmark i 1935. Karl Kornelius Kleppe var med, og ga bildene sine fra denne turen til fylkesmann Gabrielsen etter krigen.

arkivene må ta, men vi har veldig få bilder i denne kategorien. Fotografiske verk er stort sett fotografier som har fått en tittel og blitt presentert som et kunstverk, sier Siltala.

Den andre kategorien er fotografiske bilder.

– Disse har en kortere vernetid. Enten 15 år etter utløpet av fotografen dødsår eller 50 år etter at fotografiet ble tatt. I tillegg må man undersøke om bildet er falt i det fri før 1995, da er vernetiden kortere, 25 år etter bilde er tatt. Hvis vi vet når fotografen døde velger vi det første alternativet. Om fotografiet er et privat foto, tatt av en ukjent fotograf, bruker vi regelen om 50 eller 25 år, sier Siltala, og legger til at rettighetsarbeidet er tidkrevende, men samtidig veldig viktig for å få folk til å ta i bruk bildene.

BRUKER MEST SKANNER FOR Å DIGITALISERE

Når Finnmark Fylkesbibliotek har mottatt nye bilder begynner digitaliseringsarbeidet av disse.

– Om bildene ligger i et album, begynner vi med å ta en kopi av selve albumsidene slik at vi slipper å røre originalmaterialet mer enn nødvendig. Deretter merker vi sidene med nummer, og begynner å skanne bildene. Når bildene er digitalisert registrerer vi dem i en fotoprotokoll vi har. Alle bilder får et nummer som kan fortelle oss noe om hvilken serie de hører til og hvilket år de kom inn. Til

digitaliseringen bruker vi stort sett bare skanner, både til bilder og negativer. Om vi får inn glassnegativer digitaliserer vi dem ved hjelp av lysbord og kamera.

I fotoarkivene kan vi også få et bilde knyttet til ulike historiske hendelser. Dette bilde er tatt av familien Johansen i Sør-Norge, etter at de ble tvangs-
evakuert fra Finnmark under krigen. FOTO: UKJENT

20 000 BILDER FRA 2. VERDENSKRIG

De digitaliserte bildene blir tilgjengeliggjort via Digitalt Museum. Dette er en formidlingsportal for de fleste av landets museer og arkiver, og en kilde til veldig mange bilder og gjenstander, pr. i dag 1,9 millioner. Men det er ikke alle bilder som Finnmark Fylkesbibliotek har fått donert som blir lagt ut på nettet. Noen må du fysisk til arkivet for å kikke på.

– Vi deponerer fotosamlingen til krigshistoriker Rune Rautio, som inneholder 20 000 fotografier fra 2. verdenskrig på Nordkalotten. Men siden mye av dette materialet er sensitivt, blir det ikke lagt ut på nettet. Likevel er det mye brukt og mange kommer hit for å kikke på det.

Om du skulle ha gamle bilder liggende som du ikke vet hvor du skal gjøre av, råder Siltala deg til å ta kontakt med ditt lokale arkiv eller museum og spørre om de er interessert. Du kan også ta kontakt med arkiver og museer som sokner til stedet bildene kommer fra, om du vet dette. Disse kan ofte også vise deg videre, om du har kommet feil.

Avisbud Jan Danielsen er først ute på gata, mellom ruiner og branntomter, med den siste stensilerte avisa *Øst-Finnmark* som ble gitt ut i Vadsø av Statens informasjonskontor.

FOTO: GUNNAR FOUGNER

LES MER

Du finner en rikholdig oversikt over norske fotobaser på våre nettsider.

Den glemte skriften

Som slektsforsker vil du etter hvert møte på gotisk skrift. Men hva er egentlig gotisk, og hvordan går du frem for å lære det? Knut Johannessen, forfatter av «Den glemte skriften» og gotisklærer gjennom 40 år, gir oss sine beste tips.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

– De fleste slektsforskere møter den gotiske skriften i originalmateriale som folketellinger og kirkebøker. Likevel vil de som regel ikke møte skriften alene, men i kombinasjon med vår egen håndskrift – den latinske. Faktisk var det ganske klare føringer for når du skulle skrive gotisk og når du skulle skrive latinsk. For eksempel ble personnavn og stedsnavn skrevet med latinske bokstaver, og disse vil gjerne lyse mot deg i et dokument der du ellers ikke forstår skriften. En kan tenke seg at de også gjorde dette for å utheve det som ble skrevet, slik vi bruker kursiv eller understrekning i dag, sier Knut Johannessen. Han er tidligere avdelingsdirektør ved Riksarkivet og ga i 2007 ut boken «Den glemte skriften», som er en lærebok i gotisk håndskrift. Han har også undervist i gotisk i 40 år ved Universitetet i Oslo.

SISTE GOTISKE DOKUMENT PÅ 1940-TALLET

«Den glemte skriften» tar for seg ulike tidsepoker der den gotiske skriften var i bruk, men Johannessen sier at det heller er flytende overganger enn skarpe skiller for hvordan skriften utviklet seg gjennom årene. Det er heller ikke noe fasitsvar på når den gotiske skriften ble tatt i bruk og når den forsvant.

– I andre land, som for eksempel Danmark, er det skarpere skille enn i Norge, for her hos oss kom det ingen overordnede bestemmelser for når man skulle gå over fra gotisk til latinsk skrift. Her var det heller slik at skriften døde ut med skriverne. Dette skjedde over en lang tid, og skriften forsvant på mange måter ovenfra og ned. Det var akademikerne som sluttet å bruke den gotiske skriften først, fra 1830-årene. Blant annet fordi de var vant til å skrive latin, der du ikke kan bruke gotisk skrift. Vi får en skolelov i Norge i 1860-årene, som satte strek for den gotiske håndskriften i skolesammenheng, fordi loven krevde at alle barn skulle lære å lese og skrive. De menneskene som hadde lært seg å skrive gotisk

fortsatte å gjøre dette, fordi de ikke hadde fått noe pålegg om å slutte. Det seneste eksempelet jeg har funnet på gotisk skrift skrevet av en person fra Norge er fra 1890-tallet. Men siden båndene til Tyskland, der den gotiske skriften oppstod, var så sterke, lærte blant annet elever ved handelsskolen fremdeles å lese den gotiske skriften helt frem til andre verdenskrig, sier Johannessen. Han legger til at han også har funnet dokumenter fra krigens dager med gotisk skrift, skrevet av tyske okkupasjonsmakter.

KUTTET EN SKRIFT FOR Å GJØRE SKRIVEOPPLÆRINGEN ENKLERE

En av hovedårsakene til at en gikk over fra gotisk skrift til latinsk skrift var for å gjøre det enklere for barn som skulle lære seg å skrive. For i motsetning til det mange kanskje tror, levde det latinske og gotiske alfabetet parallelt med hverandre. Det var ikke slik at den ene skriften erstattet den andre. Og man kan jo tenke seg hvordan det er å være sju år og måtte lære seg å skrive to helt ulike alfabet samtidig.

– De fleste nordmenn kunne skrive begge, men ofte var de mye mer ustø når de skulle skrive latinsk enn gotisk, sier Johannessen.

Den gotiske skriften oppstod altså i Tyskland, og den yngre gotiske skriften som slektsforskere møter var en nær slektning av trykkskriften som ble skapt i samme land. Mens nordmenn lærte begge skriftspråk på grunn av de tette båndene til Tyskland og tysk, ble gotisk aldri noe utbredt i de latinske skriftområdene.

– Den latinske skriften som kom i renessansen var en rekonstruksjon av håndskriften som ble laget på Karl den stores tid på 800-tallet, som igjen bygde på skrift fra antikken. Latinsk skrift kom først i Frankrike på 1500-tallet, deretter i England på 1600-tallet og så til Nederland. Norge og Danmark var blant de siste landene som innførte denne skriften, på 1800-tallet.

SKRIVING – EN OMSTENDELIG PROSESS

En kjørte altså to parallelle skriftspråk i Norge over en lengre tid, men så er spørsmålet: hvor mange kunne egentlig skrive i Norge for noen hundre år siden?

– Det er kanskje flere enn man har hatt inntrykk av. Men skriveferdighetene var på flere ulike nivåer. I den ene enden hadde en skriverne som hadde som yrke å skrive, et yrke som eksisterte frem til skrivemaskinen kom. Disse skrev en rask og flytende håndskrift. Så hadde du dem som kunne alfabetet, men satte en og en bokstav etter hverandre og ikke var vant til å skrive. Det var også de som kunne lese, men ikke var bekvemme med å skrive. Det er umulig å gi noe tall på hvor mange

som kunne skrive for, men folk var like oppvakte da som nå, og nok nysgjerrige på å knekke skrive- og lesekoden. Men det er også viktig å huske på at det å skrive ikke var en spøk for og ikke kan sammenlignes med i dag. Du måtte ha blekk og fjærpenn. Blekk var ferskvare og en fjærpenn mistet fort spissen, og da måtte du vite hvordan du skulle spise den. Det å komme i en posisjon til å skrive var dermed helt annerledes enn for oss som har penn og papir liggende og bare kan sette i gang.

SKRIVE, SKRIFVE ELLER SCHRIFVUE?

Når du skal lese et gotisk dokument er det ikke bare selve skriften som kan være en utfordring. Ordene som står der kan også være helt annerledes enn i dag. Så selv om du klarer å lese hva som står, betyr det ikke at du faktisk forstår hva det betyr.

– Det norske språket har forandret seg veldig, både i ordforråd og ikke minst i setningsoppbygningen. Det kan gjøre det vanskelig å lese sammenhengen. Jeg som har undervist i gotisk i 40 år, opplevde at jeg på de siste kursene måtte bruke mer tid på å forklare innholdet i en tekst enn det jeg måtte på 70-tallet. Ord faller bort og vi

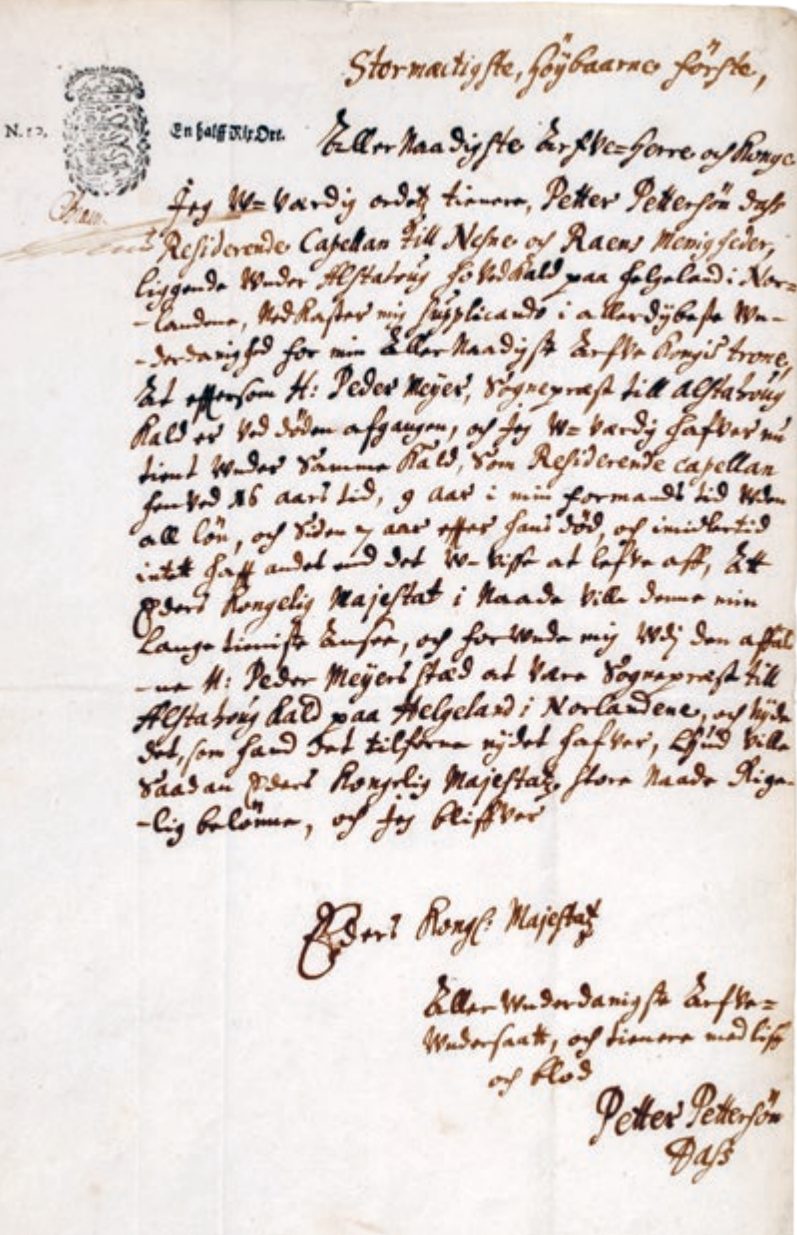
Gjensidig testament fra 1767. Profesjonell 1700-tallsskriver, egenhendige underskrifter.

«Herunder bekreftede Ole Nielsen og Ingebor Hans Daater Eckte Folk og Boende paa en Liden Bundegaard Orholt kaldet Loggemde udj Hegen Præstegield paa Modum, Kiendes og gjør Witterlig: At som i vort Ekteskab ere Alderstigende Personner, og fordj vj ikke med Lifs arfvinger af Gud ere Begavede, have vj Ringe BønderFolk, i allerunderdanigste Haab om Deris Kongel. Maytts allernaadigste herpaa forventede Aprobation, med hin anden, og til Fellets Beeste i aldersdoms ydermere paa-trængende tilstand, Resolveret at oprette saadan Contract og Testamente som følger: At naar det maatte Behage Gud ved døden at Bortkalde en af os, da skal den igienlevende, Naar vor Bevislig gield er Betalt, og Tj Slette daler til den dødes Arfvinger gives, Beholde den øfrige vores Ringe Boets Forume, uden noget deraf ved Rettens Midel, eller i andre maader at Skifte, og det til egen frj Raadig ejendoms Brug og Nytte, Bestaaende udj Odel, elelr Kiøbegods, Løsøre, Hester, Fæe, og Creature, samt andre Rørende MidLer, af hvad Nafn det have eller Næfnes kand, som han, eller Hun, maa, og skal gjøre sig til U-ryggelig ejendom saa Nyttig, Raadig og gafnlig som Beest vides og Skee kand i alle Lovlige maader. Til Bekræftelse have vj Begge denne Forskrivelse med vore Nafne og Signetter af Velberrad Hue, og med Sund Fornuft, underskrevet, og forsigLet, som og er skeed af 2de hosværende, og herved tillige underskrefne Vitterligheds vidner. Orholt paa Modum under Aggershuus Stift i Norge den 20de Julj 1767. – Ole Nielsen Ingebor hans datter

Til vitterlighed at ovenmeldte Testamente er af disse Eck[te] folk i voris over værelse med velberrad Hue og Samtyke ind-gaaed, og bekræftet, det gestinges tillige af os som over-værende vidner med vore egne Hænder og hostrøgte Sognetter. – Jørgen Andersen Nachschou. Ole Svensen Fure». ALLE FAKSIMILER HENTET FRA «DEN GLEMTE SKRIFTEN»

Petter Dass, egenskrevet embetssøknad fra 1689. «Stormæctigste, Høybaarne første, AllerNaadigste Arfve-Herre och Konge Jeg W-Værdig ordetz tienere, Petter Pettersøn dass Residerende Capellan til Nesne og Raens Menigheder, liggende Wnder Alstahou hovedKald paa helgeland i Nordlanden e, NedKaster mig supplicando i allerdy beste Wnderdanighed for min AllerNaadigste Arfve Kongis trone, At efftersom H. Peder Meyer, Sognepræst til Alstahoug Kald er Ved døden afgangen, och Jeg W-Værdig hafver nu tient Wnder Samme Kald, som Residerende capellan henved 16 Aars tid, 9 Aar i min formands tid Wden all løn, och Siden 7 aar effter hans død, och imidlertid intett hafft anden end det W-Visse af lefve aff, Att Eders Kongelig Majestat i Naade Ville denne min Lange tieniste Ansee, og forwnde mig Wdj den affaldne M. Peder Meyers stæd at Være Sognepræst til det, som hand det tilforne nydet hafver, Gud ville Saadan Eders Kongelig Majestatz store Naade Rigelig belønne, och Jeg bliffver Eders Kongl. Majestatz Aller Wnderdanigste Arfve-Wndersaatt, och tienere med lifff och blod. Petter Pettersøn Dass.»

er vant til å lese et enklere oppbygd språk. Det muntlige språket har ligget langt fra skriftspråket vårt, men dette har endret seg nå. Ikke fordi språket har blitt mer sleivete, men fordi det har blitt kortere og mer konsist. I det gamle skriveidealet ville man i større grad etterstrebe å bygge opp setninger på en mer avansert måte, sier Johannessen.

Han peker på at ortografien i tillegg har endret seg gjennom årene og også hvordan du skrev et ord. Han peker på at Danmark ikke har hatt den samme språk-utviklingen som Norge, og at mye av språket i det gamle arkivmateriale fremdeles ligger tett opp mot dagens dansk. Samtidig er rettskrivningen blitt fastere de siste par hundreårene. Ordbøker eksisterte nemlig ikke før på 1800-tallet.

– På 1700-tallet var det for eksempel helt vanlig at ordet skrive ble stavet «skrifve», mens det på 1600-tallet gjerne ble skrevet «schriffue». Det var de trykte bøkene som ble en slags skrevenorm, men det var også veldig individuelt hva en person valgte å skrive. En skriver kunne gjerne forandre på sin egen stavemåte fra dokument til dokument.

BRUK HÅNDEN TIL Å FORSTÅ GOTISK

Når du begynner med slektsforskning starter du gjerne i nyere tid og jobber deg bakover. Det tar dermed litt tid før du behøver å kunne gotisk. Mange kan komme helt tilbake til tippoldeforeldrene sine uten å måtte kunne dette. Men når den tid kommer, hvordan går du frem for å lære dette? Johannessen har flere råd.

– Jeg råder aller først folk til å gjøre seg kjent med 1800-tallskriften, da vil gotisk komme lettere til deg. Når jeg underviser jobber vi mye med praktiske øvelser, og jeg synes det er morsomt å se hvor raskt det går. Men jeg ser samtidig at det er enkelte bokstaver mange strever med. «R» og «V» er blant annet vanskelig å se forskjell på. Men det er en liten forskjell, og jeg råder studentene til å bruke hånden for å hjelpe øyet slik at de kan finne den. I dag leser vi så raskt, at vi ikke er vant til å resonnere oss frem til hvordan bokstavene ser ut. Da kan man begynne å se hvordan pennen har gått, ta det med ro og bruke øynene. Bruker man hånden til å skrive bokstaven selv vil det også bli enklere å huske for ettertiden.

LÆR DEG GOTISK MED GUNDER THERKILDSEN

Rett før Johannessen gikk av med pensjon var han med på å utvikle en app for gotisk håndskrift. Han trekker frem denne som et godt virkemiddel for å lære seg kunsten å forstå skriften.

– Appen har tatt utgangspunkt i klokkeren Gunder Therkildsen i Vestre Moland sin håndskrift fra 1850-tallet. Her kan du skrive selv på tastaturet og få det opp

1846. A. D 86:

No.	Den opgiene Fødsels Datum.	Daabs Datum.	Barnets fulde Navn.	Om ægte eller uægte født.	Førelæres fulde Navn, borgerlige Stilling og Opholdssted.
47.	12 Aug 1846.	21 Sept 1846	Carl Andreas Carls- sen. Søn N 41	Hj.	Honning Carl Gunderesen Kjøp- og hush. Asille Svendsdatter Lofthuus.
48.	21 Sept 1846.	11 Oct 1846	Carlad Andreas Tommesen.	H.	Vaglinus Tommes Mathias Svendsen og hush. Helene Svendsdatter Lofthuus.
49.	7 Oct 1846.	25 Oct 1846	Hans Jacob Hen- richsen.	Hj.	Hj. Else Sophie Svendsdatter Bir- kedal. Søn til Hønsfær ved indlag- ge Hønsfær Henrich Johan- sen fra Thier.

Kirkebok fra Vestre Moland i Aust-Agder fra 1846 der den som har skrevet veksler mellom latinsk og gotisk skrift. Legg merke til innførelsen under rad 49 i den øverste faksimilen. Barnefaren til dette uekte barnet er den 18 år gamle apotekerlærling Henrich Johan Ibsen fra Skien. Altså det som senere skal bli en av våre største drama-
tikere.

t e. a Folio. 32.

Faddernes Navne.	Om og af hvem hjem- medbt.	Ved nægte Børn af hvem Dødsen er fæst, enten Døds- nemoderen eller hvilket des- hendt og troværdigt Med- lem af Menigheden.
Engelberg Maria. Michelsdatter. Ysterstad. Cathrine Marie. Gunderdatter. Høglund. Hj. Svendsen. Svendsen. Svendsen. Svendsen. Svendsen. Svendsen. Svendsen. Svendsen. Svendsen.	Om og af hvem hjem- medbt.	Ved nægte Børn af hvem Dødsen er fæst, enten Døds- nemoderen eller hvilket des- hendt og troværdigt Med- lem af Menigheden.
Engelberg Maria. Michelsdatter. Ysterstad. Cathrine Marie. Gunderdatter. Høglund. Hj. Svendsen. Svendsen. Svendsen. Svendsen. Svendsen. Svendsen.	Om og af hvem hjem- medbt.	Ved nægte Børn af hvem Dødsen er fæst, enten Døds- nemoderen eller hvilket des- hendt og troværdigt Med- lem af Menigheden.

i gotisk. Det er en smart måte å øve seg på. Det er også et alfabet der som gir deg en oversikt over de ulike bokstavene. I appen finner du også en ordbok med ca. 100 ord med yrkesbetegnelser og andre ord som ofte opptrer i kirkebøkene.

Han har også et forslag til noen dokumenter det kan være lurt å starte med om du vil prøve deg på egen hånd, i tillegg til de tradisjonelle og velbrukte kildene.

– På Digitalarkivet finnes det en dokumentsamling som ble laget til 200-årsjubileet for 1814. Her er det fullmakter og annet spennende materiale, og du kan bla

deg frem og tilbake mellom ulike vanskelighetsgrader. Det er ikke direkte knyttet til slektsforskning, men det er en spennende og sentral del av norsk historie.

VIL DU LÆRE MER?

Slekt og Data arrangerer kurs i gotisk skrift flere steder. Følg med på kalenderen på nettsiden vår for å holde deg oppdatert på hva som skjer hvor.

Bak kulissene til «Hvem tror du at du er?»

Hvordan lager man egentlig «Hvem tror du at du er?»? Vi har tatt et dypdykk i arkivene med researcher Mari Arnekleiv Bækkelund og gir deg hennes beste tips til de litt mer ukjente personkildene.

IDA H. BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

– Det første jeg gjorde når en ny episode skulle lages var å sette opp et slektstre med åtte generasjoner. Jeg etablerte alle slektslinjer og begynte så å lete etter historier som kunne være relevante. Da registrerte jeg alt jeg kom over og satte en ring rundt alt som jeg fikk en følelse av kunne være noe spennende. Disse personene begynte jeg så å undersøke nærmere. I begynnelsen jobbet jeg stort sett selvstendig med dette, men jeg tok med alt jeg hadde funnet til ukentlige møter med produksjonsselskapet Monster. Deretter diskuterte vi hvilke historier som skulle tas videre, sier Mari Arnekleiv Bækkelund. Hun er masterstudent i historie og jobber med publikumsveiledning i Riksarkivet, men i fjor var hun en av dem som jobbet med research til fjerde sesong av «Hvem tror du at du er».

DÅP, VIELSER OG DØDSINNFØRSLER

Før hver sesong er det lagt ned et stort researcharbeid, og familien til et stort antall kjendiser blir undersøkt. Deretter plukker de ut de historiene som har størst mangfold og gir best tv-underholdning.

– Da jeg satte opp slektstrær, undersøkte jeg en del på hvert ledd – altså hver person i anetavla. Jeg undersøkte i første omgang dåp, vielser og dødsinnførsler i kirkebøkene, dersom disse fantes. Jeg lette også personene frem i alle de relevante folketellingene. Det var dette som utgjorde grunnlaget for videre undersøkelser. Allerede da har du fått kartlagt flere punkter i et menneskes liv. Du kan blant annet se om noen har hatt en stor sosial mobilitet den ene eller andre veien. Det kan også stå interessante ting i marginen på kirkebøkene som vekker nysgjerrighet. Et klassisk eksempel er at noen står oppført som «idiot» i konfirmasjonslistene. Det ble ofte brukt som en slags fellesbetegnelse på ting man i dag har diagnoser på, for eksempel dysleksi, ADHD eller psykisk utviklingshemming. En gang fant jeg også en dame som stod oppført som blind. Jeg ble

veldig nysgjerrig på hvordan livet hennes var, og fant blant annet ut at hun hadde jobbet som strikker. Det var visst et vanlig yrke for blinde før i tiden, sier Bækkelund.

HAR DIN SLEKTNING FÅTT ET STIPEND?

Hun sier at det i en del tilfeller kan være enklere å vite hvilke kilder du skal lete i når du jobber som arkivar, da mange kilder er mest kjent for dem som bruker dem til daglig.

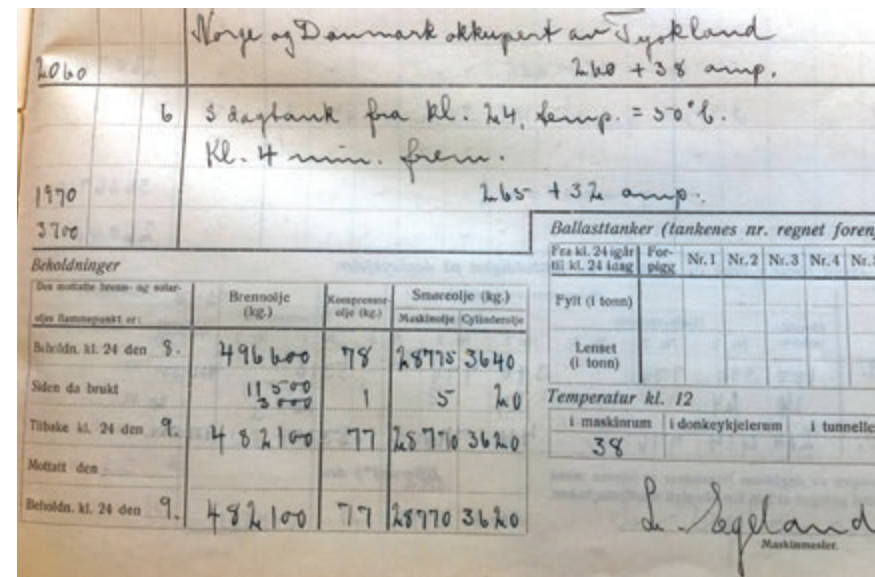
– Til episoden med Ingrid Gjessing Linhave fant vi en lærer i familien hennes. Da gikk vi inn i arkivene til Kirke- og undervisningsdepartementet, fordi vi hadde indikasjon på at han kanskje hadde fått et reisestipend på et bestemt årstall. Det var ganske mange lærere som fikk slike stipender. Noen fikk stipend for å dekke en busstur til nabobygda, mens andre kunne få støtte til å reise utenlands. Felles for alle var at de måtte levere en rapport på hva de hadde gjort og opplevd på reisen. Læreren i denne historien hadde vært i Kristiania og Göteborg, og hadde levert fra seg en reiseskildring på 12 sider. Det gav et veldig godt bilde av hans personlighet, sier Bækkelund.

Hun legger til at det fantes lignende stipender for kunstnere, og at en del organisasjoner også delte ut stipender.

KONGENS FORTJENSTMEDALJE KAN GI SVAR

Å være medlem i en organisasjon kan i noen tilfeller føre deg helt til Slottet. I alle fall er det noen organisasjonsfolk som har fått Kongens fortjenstmedalje for innsatsen sin. Dette er det også mange andre typer folk som har fått. Arkivene fra disse utdelingene er en annen kilde Bækkelund trekker frem.

– Slottet har en egen database der man kan søke blant alle de som har mottatt fortjenstmedalje siden 1908. Om en person har fått denne utmerkelsen har noen nominert vedkommende først. En del av disse nominasjonene

Mari Arnekleiv Bækkelund har jobbet med research i «Hvem tror du at du er».

Bildet viser et utsnitt fra maskindagboka for M/T «Gard». Jan Egelands bestefar, Lauritz Egeland, var sjefsmaskinist på motortankeren under andre verdenskrig. Bildet viser en notis i maskindagboka for «Gard» fra 9. april 1940. Okkupasjonen av Norge er sirlig nedtegnet i dagboka. Originalmaterialet finnes i Riksarkivet, i arkiv S-2168, Nortraship uordnet/uregistrert materiale, skipsdagbøker, dagbok nr. 4865 – maskindagbok for motorskipet M/T Gard, side 82.

finnes bevart i Hoffetatens arkiv, som ligger i Riksarkivet. Der kan man lese om personen som er nominert og innsatsen vedkommende har lagt ned. Det er gjerne en del «fint»-folk som har nominert hverandre til denne medaljen gjennom historien, men det finnes også vanlige folk i disse arkivene. Blant annet fant jeg en skomaker som bodde på en trekkfull husmannsplass og ikke eide nåla i veggen. Selv om han var fattig reparerte han skoene til andre fattige mennesker i bygda uten å ta seg betalt. På grunn av dette nominert av det lokale fattigvesenet han til Kongens fortjenstmedalje.

NAVNEBYTTE, SEPARASJON OG NYE STATSBOGSKAP

Et annet spor som Bækkelund ofte følger er de små sporene som finnes i folketellingene. Som når det står en «f» for «fraskilt» under sivilstatus.

– Mange vet ikke at det kan finnes mer informasjon om skilsmisser i arkivene. Sakene var gjerne innom både Fylkesmannen, som har avlevert arkivene sine til statsarkivene, og Justisdepartementet, som avleverer sitt arkiv til Riksarkivet. I skilsmisssakene kan det ofte finnes mye spennende informasjon om en person og vedkommendes liv.

Justisdepartementets arkiver inneholder også mange andre spennende personkilder. For eksempel i saker der en person har byttet navn.

– I en navnebyttesak har gjerne folk blitt bedt om å sette opp flere alternative navn de kan ønske seg og begrunne hvorfor de ønsker å bytte navn. Da kan det dukke opp mye spennende som forteller noe om et liv. Merk at dette er saker der personen faktisk søkte om navnebytte. At en person står oppført med litt ulike navn fra kilde til kilde betyr ikke nødvendigvis at hun eller han gjorde dette.

Noen valgte kanskje å bytte navn etter at de fikk norsk statsborgerskap, for å passe bedre inn.

Det finnes også dokumentasjon på mange av dem som har søkt om norsk statsborgerskap. For dem som driver med slektsforskning, og har en slektning som har kommet til Norge fra et annet land, kan disse saksdokumentene gi nye svar.

SMÅ DRYPP AV DETALJER KAN TA SAKEN VIDERE

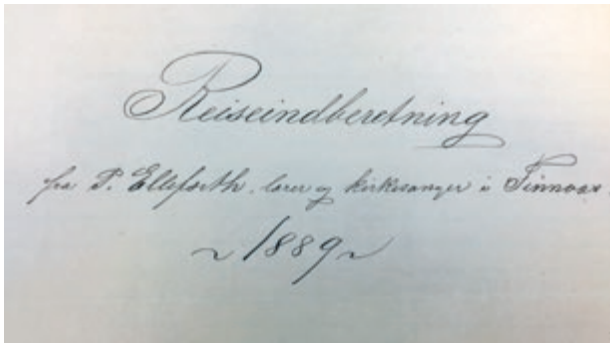
Mange blir oppmerksomme på all tilleggsmaterialet som kan finnes i en sak, eller om en person, først når de oppsøker arkivene og blir veiledet av en erfaren arkivar.

– Av og til kan det for eksempel komme noen inn og

No.	Døptiden Datum.	Navn.	Ålder.	Henfikt med
18	1867.	Marie Sofie Hansen	2-1 1847.	Fil. J. O. T. H.
19.	18	Enke. Ellen Johanne Lund f. Halvorsen		Fil. O. T. H.
23.	1872.	Maria Garine Johansen	16-4 1872	med For.
24.	1872.	Hugh. Per Petersen Rimfloe	1-5 1853	Fil. B.

Inn- og utflytningslistene fra kirkebøkene er nyttig kilde som er ukjent for mange. Her er Daniel Anton Renberg oppført som innflytter til Trysil i 1872. Det opplyses om at han jobber som veiarbeider, og at han har flyttet fra Nannestad. Hensikten med flyttingen var at han ønsket å inngå ekteskap. Kilden er tilgjengelig på Digitalarkivet, og er hentet fra Trysil prestekontor, Ministerialbok nr. 6, 1866-1873, s. 200.

vil finne ut mer om bestefaren sin. De har kanskje en del informasjon, men kommer ikke videre. Så nevner de noen smådetaljer som vi kan bygge videre på. For eksempel at han var i Sverige under krigen. Da kan det finnes et flyktningkort, og av og til avhørsrapporter med masse spennende informasjon. Eller at han jobbet som maskinist for et bestemt rederi. Da kan man undersøke om bedriften har avlevert arkivet sitt til oss eller andre arkiver, og om det for eksempel finnes en personalprotokoll der bestefaren er nevnt, sier Bækkelund.

KONKRETE DATOER KAN GI INNSYN BAK SPERREFRISTENE

Hun understreker at det er en del arkivmateriale hun som arkivar får tilgang til, men som er sperret for innsyn for andre. Sjekk derfor gjerne med arkivet om du får tilgang til det du vil kikke på, før du tropper opp.

– Vi har blant annet en del besøkende som ønsker å få tilgang til arkivmateriale om krigsseilere. Nortraship-arkivet er over to kilometer langt. I dette arkivet finnes det utrolig mange kilder som en del ikke kjenner til. Blant annet skipsdagbøker. Der står det oppføringer fra dag til dag, og notering av hendelser som har skjedd. For eksempel

Adressebøker er en fin kilde dersom man er interessert i å finne bostedsadresser, eller kartlegge en person eller families flyttemønster. I motsetning til folketellingene, finnes det ingen sperrefrister på adressebøkene. Arkiv- og biblioteks-institusjoner har ofte adressebøker i sine samlinger. En del adressebøker har nå blitt digitalisert, og er tilgjengelige for bruk på Digitalarkivet.

Materiale knyttet til stipendsøknader kan være spennende kilder for slektsforskere og biografer. Opplysningsvesenets fond har delt ut stipender til mange kjente kunstnere, forfattere og vitenskapsmenn. De har også delt ut reisestipender til folkeskolelærere. En av dem var Ingrid Gjessing Linhaves tippoldefar, Peder Ellefseth. I likhet med mange andre stipendmottakere, sendte han inn en reiseberetning etter reisen. Reiseinnberetningen er på tolv sider, og handler om Peders studiereise til Kristiania og Göteborg. Kilden er hentet fra Riksarkivet, arkiv S-3568, Kirke- og undervisnings-departementet, Skolekontoret D, kontoret for skolevesen, serie Dq – Opplysningsvesenets fond, reiseinnberetninger for folkeskolelærere, eske 212a.

har Jan Egelands bestefar, som var maskinist under andre verdenskrig, notert ned en del hendelser i sin maskindagbok. Mange av disse hendelsene er veldig dramatiske, men blir beskrevet på en nøktern måte i dagbøkene. I august 1940 skrev han en kort merknad om en hendelse han hadde vært vitne til: «En tankbåt torpedert og eksplodert, ca. kl. 19.10. Sunket på ca. 2 min.». Disse bøkene er en veldig interessant kilde, men siden det ofte er personsensitive opplysninger i dem, er de sperret for bruk på lesesalen. Men om man ønsker detaljer om noe som skjedde med en slektning en konkret dato, kan vi lete frem akkurat den informasjonen der dette er nevnt, sier Bækkelund.

Hun forstår at sperrefristene kan være frustrerende for mange slektsforskere, men understreker at det i en del saker ofte er til det beste for de pårørende at disse er der. Mye av det som står i arkivmateriale kan nemlig være tungt å lese.

PERSONER PÅ FLYTTEFOT

Bækkelund jobbet med alle kjendisenes historie i forrige sesong av «Hvem tror du at du er». Her måtte hun forske på alt fra krigsseilerne, som i Jan Egelands tilfelle, til en familie som flyttet veldig, veldig mye, slik Tore Renbergs

familie gjorde. Nettopp flytting kan være et komplisert tema for slektsforskere.

– Tippoldefaren til Tore Renberg, Daniel Anton, jobbet med vei- og jernbaneutbygging. Familien flyttet derfor veldig mye. En del slektsforskere er ikke oppmerksomme på at presten ofte har ført flyttelister for dem som flyttet inn- og ut av sognet. Disse listene ble ført direkte inn i kirkebøkene, og ligger derfor digitalt til-gjengelig på Digitalarkivet. I listene står mange av flyttingene folk gjorde, noe som letter arbeidet veldig. Det kan ta mye tid å lete etter en person som har flyttet på «måfå»! Merk at disse listene aldri er komplette, så en del personer vil ikke stå der. Om en person flyttet til en stor by, kan man gå i de kommunale folketellingene og adressebøkene for byen, og lete etter vedkommende der.

I historien om Daniel Anton er det år der en ikke kan gjøre rede for han. I tilfeller der en person blir borte kan man blant annet søke i de digitaliserte avisene hos Nasjonalbiblioteket, for å se om man finner informasjon der. Dersom man tror at personen har emigrert, kan man finne mer informasjon ved å søke på personens navn i Digitalarkivet eller i databasen til Ellis Island. Det er også andre grunner til at en person blir borte.

– To kollegaer av meg hadde ansvaret for researchen i episoden med Jon Almås. Der fant de ut at tippoldefaren hans hadde forsvunnet fordi han var innlagt på et leprasykehus i Bergen, sier Bækkelund, og legger til at flytting for å ta tjeneste eller fengselsopphold også kan være en grunn til at folk blir borte.

Om en person blir satt i fengsel kan straffeinstitusjonens arkiver være en god kilde. Disse finnes spredt rundt i ulike kommunale og statlige arkiver. Bruk gjerne Arkivportalen for å orientere deg i hva som finnes hvor. I disse finnes ofte opplysninger om fangens tidligere liv – for eksempel opplysninger om hvordan man oppfatter fangens personlige egenskaper, og om det finnes noen tidligere dommer. Det kan også finnes rene utseende-beskrivelser av personen som er dømt, som at hun eller han hadde plirende øyne og lignende.

Når det gjelder folk som har tatt tjeneste finnes det ikke noe eget arkivmateriale på dette, men du kan ofte spore dem opp ved å søke på navnene deres i Digitalarkivet.

13 000 NAVN I THRANE-KRAV

I researcharbeidet med Tore Renberg-episoden dukket det opp en del kilder som nok er ukjente for mange.

– Da vi søkte på Daniel Antons navn i Nasjonalbibliotekets database, fant vi ut at han hadde hatt en sak oppe til behandling i Stortinget. Med utgangspunkt i den informasjonen, fant vi arkivmateriale om saken i Riksarkivet, Statsarkivet på Hamar og i Stortingsarkivet.

Saken handlet om at Daniel Anton hadde tapt mye penger når han var kontraktør på et veiprojekt i Østerdalen. I Riksarkivet finnes arkivene etter Veidirektøren. Blant dokumentene som handlet om byggingen av veien, lå det også noen brev der Daniel Anton beskrev hvordan familien led under den tunge gjeldsbyrden, sier Bækkelund, og legger til:

– Mange av de beste kildene jeg har funnet til «Hvem tror du at du er?», har jeg funnet på denne måten. Det er flott med ulike personregistre og databaser der man kan søke på enkeltpersoner. Samtidig er det ikke helt uvanlig at det finnes private brev eller annen spennende persondokumentasjon i ulike offentlige arkiver. Å lete etter slike kilder er en form for kvalifisert gjetning; man må ta utgangspunkt i den konteksten man kjenner til, og være villig til å lete i fysiske arkivkilder.

Navnet til Tore Renbergs tippoldefar, Gustav, viste seg også å stå på Thrane-petisjonen. Petisjonen er en liste som Thrane-bevegelsen sendte inn til myndighetene, der de ber om bedre vilkår for arbeidere. Listen er bevart som bevismateriale, og ligger sammen med rettspapirene til Marcus Thrane i Riksarkivet.

– Om lag 13 000 personer skrev seg på denne listen, noe som er utrolig. Mange slektsforskere vil nok finne sine slektninger i denne, men dessverre er listen i så dårlig forfatning at den ikke kan brukes på lesesalen, sier Bækkelund.

FØLG ALLE SMÅ SPOR OG SE HELE SAMMENHENGEN

Brevene du kan finne med litt flaks og gjetning kan inneholde mye interessant.

– Det ligger for eksempel mange brev fra privatpersoner i offentlige arkiver. Om en person ble straffet kan det for eksempel finnes brev der vedkommende ber om benådning. I disse brevene kan det blant annet være oppgitt at barna måtte ut å tigge for å forsørge familien, eller at familien planla å emigrere til USA. Dette kan for eksempel finnes i arkivene etter Justisdepartementet. Noen kan også ha hatt et offentlig embete i sitt yrkesliv, og så har private brev havnet blant de offentlige papirene, sier Bækkelund.

Hun legger til at slike brev også kan finnes i det tidligere nevnte Nortraship-arkivet.

– Her finnes mange brev fra pårørende som etter krigens slutt lurte på hvor det har blitt av deres slektninger. ■ ■

LES MER

På våre nettsider finner du også en oppsummering av Bækkelunds beste tips, med mer informasjon om hver kilde.

Prestearkivene – mer enn kirkebøker

Kirkebøker er uten tvil blant de hyppigst brukte arkivkildene for oss slektsgranskere. Men har du tenkt over at prestearkivene rommer langt flere kildeserier enn som så – materiale som kanskje kan kaste lys over slekts-gåtene våre når kirkebøkenes opplysninger ikke strekker til?

■ MARIUS HELERUD

PRESTEARKIVENE I STATSARKIVENE

Et prestearkiv er det arkivmaterialet som har samlet seg ved presteembetet som følge av prestens embetsvirksomhet. I tillegg til kirkebøker av ulike typer kan det for eksempel dreie seg om kontorarkiv med inngående og utgående korrespondanse, prestegårdsarkiv, kallsbøker eller regnskap. Ved siden av sin geistlige rolle ble prestene gjerne pålagt, eller tok på seg, ulike verdslige oppgaver. Ofte ser vi at de engasjerte seg i skolevesen, fattigvesen, helsevesen og andre ikke-geistlige sektorer. Arkivmaterialet som knyttet seg til slik virksomhet kom ofte til å bli oppbevart i prestearkivet sammen med de egentlige embetspapirene. Det sier seg selv at et dypdykk i prestearkivene kan gi oss mange interessante opplysninger: Eksisterer det ingen kirkebok kan vi kanskje se i regnskapene at det ble betalt for klokkeringing ved begravelsen, og sannsynliggjøre dødsåret på den måten. Eller finner vi kan hende at tippetippoldemor fikk en riksdaler av fattigkassen «til Klæder» på sine gamle dager?

I de siste femti årene er et stort antall prestearkiver med arkivmateriale av ymse slag blitt avlevert. Før den tid var det derimot hovedsakelig kirkebøker som hadde funnet veien fra embedene og inn til statsarkivenes hyller. Hva som er bevart og innlevert av øvrige kildeserier varierer mye. For å få oversikt over avlevert materiale for akkurat det området du er interessert i, er Arkivportalen et godt sted å begynne. Vær klar over at de forskjellige statsarkivene ikke har ordnet prestearkivene etter nøyaktig samme opplegg. Videre er det av praktiske årsaker ofte laget egne kataloger over kirkebøkene, og disse er da ikke tatt inn i katalogene over prestearkiver. Søk på fraser som «NN prestearkiv», «NN prestekontor»

eller «NN sokneprestkontor». Legg merke til k-en. Søker du på *sogneprestkontor* får du bare to treff i hele Arkivportalen, mens *sokneprestkontor* gir over 900.

Vi skal nå se nærmere på kommunikantbøker og flytteattester. Disse to kildeseriene fra prestearkivene er av stor interesse for en slektsgransker. De kaster lys over noe som ellers kan være vanskelig å spore i detalj i eldre tid: en persons flyttinger. Underveis skal vi bli kjent med ekteparet Anne Maria Hansdatter og Ole Olsen som rundt 1800 bodde i Eidsberg i Østfold, men senere flyttet derfra til nabobygden Trøgstad.

KOMMUNIKANTBØKER

En kommunikant er det samme som en nattverdsholder. Christian Vs Norske Lov av 1687 påla alle som hadde oppnådd en viss modenhet og tilegnet seg visse elementære religionskunnskaper å gå til alters minst én gang i året. Etter at konfirmasjonen ble innført 1736, ble det et krav at man måtte være konfirmert. Straffen for å holde seg borte fra nattverden var offentlig skriftemål. Både kirkeritualet av 1685 og Norske Lov to år senere forlangte at nattverdsholderne på forhånd hadde skriftet og fått syndsforlatelse. Videre krevde loven at prestene ikke mottok fremmede nattverdsgjester. Dette betød i praksis at innflyttere måtte ha med attest fra det soknet hvor de sist hadde gått til alters. Det var også et krav at prestene skulle vite antallet altergjester på forhånd for å sikre at «der ikke paa Alteret skulle fattis Brød og Vin». For å få til alt dette måtte altergjestene melde seg i forveien, slik at prestene hadde oversikt og kontrollmulighet, og det måtte lages skriftlige fortegnelser over

Utsnitt av Eidsberg Kommunikantprotokoll I 1 (1800-1821), uten sidetall (bilde 3 av 285). «Ole Olsen Høye Eier og Kone» står sammen med de 23 andre altergjestene ved Eidsberg kirke søndag mellom jul og nyttår 1800.

nattverdsholderne. Kommunikantbøkene, eller kommunibøkene som de også kan kalles, ble som oftest ført i pennen av klokkeren.

Noen instruks for hvordan kommunikantbøkene skulle føres, er ikke kjent. En vanlig måte var den kronologiske, hvor altergjestene ble skrevet inn fortløpende, eventuelt gruppevis etter sivilstand. Ulike tabellariske varianter forekom også. Disse kan for eksempel være alfabetiske – hvor alle aktuelle kommunikanter i soknet ble opplistet og datoer for når hver enkelt faktisk mottok nattverd føyd til etter hvert – eller geografiske. Sistnevnte type minner om de svenske husforhørslengdene, som mange slektsgranskere er godt kjent med. På grunnlag av innføringene i kommunikantbøkene skrev presten flytteattester, som altså skulle inneholde informasjon om personens siste altergang. I noen tilfeller kan man være heldig og finne flytteopplysninger notert i kommunikantprotokollen i forbindelse med at en slik attest ble utstedt.

Kommunikantbøkene hører med til presteembetets aller eldste protokollserier. Når såpass få er bevart, kan det skyldes at de ble oppbevart hos klokkeren. Var en protokoll fullskrevet ble selvsagt en ny opprettet, men kanskje uten at den gamle ble overlevert presten og innlemmet i prestearkivet. Typisk ser det ut til at mange valgte å motta nattverd to ganger i året, én om våren og én om høsten. Utover på 1800-tallet sluttet man å praktisere påbudet om årlig nattverdsplikt. Forbindelsen mellom skriftemål og nattverd ble også svekket. Med dette endret kommunikantbøkene gradvis karakter.

Eidsberg prestegjeld i Østfold har kommunikantbøker fra 1800 og utover. De to eldste, frem til og med 1841, er avfotografert og tilgjengeliggjort i Digitalarkivet. De er begge av den kronologiske typen. Avhengig av hva slags informasjon vi er ute etter, kan det kreve ganske stor egeninnsats å lete frem opplysninger og ikke minst å strukturere dem. Heldigvis har Mysen-mannen Øivind

Larsen fulltranskribert fire av protokollene fra Eidsberg på grunnlag av Erlend Eriksen Mæhlums avfotograferinger. Flere av disse gjenfinnes via Kari Thingvolds blogg Avfotograferte slekthistoriske kilder. Selve databasene er tilgjengelige for deg og meg gjennom Digitalarkivet.

HVOR MANGE OLE OLSEN FINNES DET EGENTLIG?

Anne Maria Hansdatter var søster til en av mine aner. I folketellingen 1801 finner vi henne sammen med mannen Ole Olsen og to barn på husmannsplassen Heia under Mellom-Høie. På «Høye Pladsen» kom også sønnen Andreas til verden høsten 1802, men hverken navnet på plassen eller hvilken av Høie-gårdene den tilhørte presiseres i kirkeboken. Fra høsten 1804 har jeg funnet ut at Anne Maria og Ole fikk barn på ulike steder i nabobygden Trøgstad. Her døde de også mange år senere, i henholdsvis 1840 og 1845.

Et naturlig sted å søke videre opplysninger om Anne Maria og Oles liv i Eidsberg, er gårdshistorien for kommunen. Høie-gårdene er omtalt av Helge Frøyset i *Bygdebok for Eidsberg og Mysen, Gårdshistorie, Bind I* fra 1959. På sidene 555f får vi vite at noen sikre beboere på den daværende plassen Heia under «Mellom-Høie» ikke er kjent før i 1801.

«Da bodde Ole Olsen og hans kone Anne Maria Hansdtr. her. De kom da fra Vollene under V. Haga. Det var Ole som fikk kjøpt plassen av Halvor Gundersen Høie for 300 rd. i 1806. (...) Ole Olsen solgte bruket til Jon Jakobsen for 950 rd. i 1811».

Bygdebokforfatteren har altså identifisert Ole Olsen fra 1801-tellingen som den Ole Olsen som kjøpte Heia i 1806. Dette stemmer ikke med at Anne Maria Hansdatter og mannen Ole Olsen flyttet til Trøgstad allerede flere år tidligere og ble boende der. Noe er galt, men hvordan bevise det?

BRUK AV KOMMUNIKANTBØKER I SLEKTSGRANSKINGEN

I kommunikantboken for Eidsberg 1800–21 finner vi at Ole Olsen «Høye Eier» gikk til alters sammen med sin ikke navngitte kone 28. desember 1800, og deretter jevnt og trutt frem til og med høsten 1803. At gifte kvinner aldri navngis i denne protokollen gjør identifiseringene vanskeligere. Ved å bruke folketellingen 1801 og sønnen Andreas' dåp 1802 som fikseringspunkt, skjønner vi at det her bør dreie seg om ett og samme ektepar hele veien. Etter dette finner vi ingen passende nattverdsgjest ved navn Ole Olsen bosatt hverken på Høie, en plass under Høie eller på Heia før Ole på «Heya under Høye» og kone nevnes 18. mai 1806. Akkurat i denne innføringen nevnes ikke patronymikonet hans, men Ole Olsen fra Heia med kone gikk deretter regelmessig til alters. Siste

Flytteattest i Trøgstad prestearkiv fra 1804. Det attesteres at Ole Olsen og kone sist gikk til alters ved Eidsberg kirke 24. søndag etter treenighetssøndagen året før. Ifølge kommunikantboken var det 14 dager tidligere de var altergjester siste gang, så her har Eidsberg-presten Holmboe tydeligvis hatt en glipp i penneføringen. Kanskje har han blandet 22. med 24. søndag etter treenighetssøndagen fordi han utstedte attesten den 24. juni? Foto: Erlend Eriksen Mæhlum for Tirsdagsklubben i Trøgstad.

gang konen nevnes er høsten 1807. Ole kalles enkemann da han igjen var nattverdsgjest 15. mai 1808. I kirkeboken for Eidsberg prestegjeld finner vi at «Joran EngebretsDr. Heja» ble gravlagt 27. mars 1808, 51 år gammel. Går vi tilbake noen år, ser vi at enkemannen Ole Olsen på Søndre Mysen den 30. november 1799 giftet seg med piken Joran Engebretsdatter på Søndre Moen. Her virker alt å stemme bra; det fantes virkelig et ektepar med denne navnekombinasjonen i Eidsberg på denne tiden. Den 9. februar 1810 giftet enkemann Ole Olsen Heia seg med pike Thore Maria Christensdatter, også hun bosatt på Heia.

Alt tyder så langt på at det har bodd to ulike Ole Olsen på Heia de første årene av 1800-tallet, først Ole Olsen gift med Anne Maria Hansdatter og deretter Ole Olsen gift med Joran Engebretsdatter. Den Ole Olsen som fikk skjøte på Heia i 1806 opplyses å ha flyttet hit fra Vollene under Vestre Haga. Dersom hypotesen om at Ole Olsen og Ole Olsen er to ulike personer skal holde, bør det i kommunikantboken kunne gjenfinnes en Ole Olsen som går til alters fra nettopp Vollene under Vestre Haga – eller en ikke navngitt husmannsplass under denne gården – i tiden forut for handelen. Hvis vi i tillegg finner slike oppføringer et stykke bakover i tiden, så de overlapper altergangene til den Ole Olsen fra en plass under Høie som vi ser til og med høsten 1803, vil det ytterligere styrke hypotesen vår.

Det viser seg at Ole Olsen fra «vestre Hage Eier», «Hage Ejer» og tilsvarende er å finne som nattverdsgjest sammen med sin kone våren 1801 og så jevnlig fra sommeren 1803 og fremover til og med høsten 1805. Bildet kompliseres av at jeg ikke har klart å finne igjen Ole Olsen og Joran Engebretsdatter i 1801-tellingen. På Vollene bodde de i hvert fall ikke. Derimot dukker en annen Ole Olsen opp på en husmannsplass under Vestre Haga i folketellingen. Denne Ole Olsen bodde med blant annet konen Helene Guttormsdatter og to barn på plassen Sameia. Familien flyttet «heldigvis» snart videre til en plass under en av Moen-gårdene. Her ble sønnen Christian født våren 1803. Første gang vi finner noen Ole Olsen gått til alters med bopel «Moens Eier» er 30. mai 1802. Konen er også nevnt. Selv om ikke alle oppføringene vi fant om Ole Olsen og kone på Haga-plassen i perioden 1801 til 1805 dreier seg om Ole Olsen og Joran Engebretsdatter, noen gjelder trolig Ole Olsen og Helene Guttormsdatter, bør de siste

kunne knyttes til Ole og Joran. Ole Olsen og Joran Engebretsdatter ser ikke ut til å ha fått barn. Det er derfor vanskelig å finne flere fikseringspunkter.

Konklusjonen blir at ingen av opplysningene vi har funnet i kommunikantboken virker å stå i konflikt med at den Ole Olsen som var på Heia under Mellom-Høie frem til 1803–04 og den Ole Olsen som kjøpte stedet i 1806 var to ulike personer. Tvert imot er det flere forhold som underbygger dette.

FLYTTEATTESTER

I prestearkivene finner vi også vedlegg til kirkebøkene. Dette er dokumenter som har dannet grunnlag for prestens innføring i kirkeboken. Det kan være snakk om vaksinasjonsattester, skifteattester, dåpsattester eller kongelige bevillinger. En av de hyppigst forekommende typene er flytteattester. I og med skjemaprotokollene fra 1812 fikk kirkebøkene flyttelister, men attestsamlingene kan gå helt tilbake til midten av 1700-tallet, så dette skjønner vi raskt kan være en fantastisk kilde i slektsgranskingen! Når folk skulle ta tjeneste eller bosette seg permanent i et annet sokn, måtte attest fremvises for presten på det nye stedet. Innholdet varierte mye, men navn, frihet fra ekteskaps- og tjenesteforpliktelser, samtandel og opplysninger om siste altergang er ofte med. Etter hvert nevnes gjerne også i klartekst når og hvor en person var døpt, konfirmert og eventuelt hadde inngått ekteskap. Vi får selvsagt også vite hvor personen kom flyttende fra.

Mange attesttyper har til ulike tider vært belagt med avgift. I 1817 ble det foreslått at tjenestefolk måtte få attest på ustemplet papir og uten betaling. Håpet var å få slutt på at noen oppholdt seg i ett sokn, men av økonomiske årsaker fortsatte å gå til alters i det soknet de hadde flyttet fra. At vi finner en person som nattverdsgjest i et prestegjelds kommunikantbøker er altså ikke en 100 prosent garanti for at personen faktisk bodde der, selv om det selvsagt er mest sannsynlig. Etter hvert som påbudet om årlig nattverdsplikt utover på 1800-tallet ikke lenger ble praktisert, var det stadig færre som tok seg bryet med å melde fra om flytting til prestene. Eventuelt ble det gjort om man senere trengte en attest i annen sammenheng, for eksempel ved ekteskapsinngåelse. Undersøkelser viser at det ikke er uvanlig å

finne at bare mellom en fjerdedel og halvparten av de inn- og utflyttingene som faktisk fant sted er registrert.

Hva så med Anne Maria Hansdatter og Ole Olsen, har vi noe å hente i Trøgstad prestearkivs attestsamling når det gjelder dem? Under arkivsignaturen «Ob Diverse pakkesaker» finner vi attester fra 1787 og fremover. Her ligger også Eidsberg-presten Jens Ottesen Holmboes attest datert «Edsberg Præstegaard den 24de Juni 1804» som bekrefter at husmann Ole Olsen og hustru «som forhen har boet paa en Plads under Gaarden Mellem Høye i Edsberg Sogn, men nu ere flyttede til Trøgstad Præstegjeld, have i Edsberg Menighed ført et ulasteligt Levnet, og vare sidste Gang Giæster ved Herrens Bord i Edsberg Kirke den 24de Søndag efter Trinitatis afdigte Aar 1803». – Bingo!

AVSLUTNINGSVIS

Vi har i denne artikkelen sett hvordan prestearkivene inneholder langt mer enn kirkebøker, kildeserier som kan være til stor nytte i slektsgranskingen vår. Mange ganger vil det kreve at vi oppsøker det aktuelle stats-

arkivet og leter på plass. Selv om jeg i eksemplene over har kunnet bruke skannet og til og med fulltranskribert kildemateriale, er dette langt fra mulig for de fleste prestearkivers vedkommende. Velger vi kirkeboktypen «Kommunikantprotokoll» i de skannede kirkebøkene i Digitalarkivet får vi bare 60 treff. Som i alle andre sammenhenger er det viktig å vite hvorfor og hvordan materialet ble til for å utnytte det rasjonelt og kunne tolke funnene våre. Kildene vi bruker er sjelden eller aldri produsert med tanke på slektsgransking hundrevis av år senere.

LITTERATUR

- Ola Bjerkås: Preste- og prostearkiver. En brukerveiledning. Riksarkivaren. Skriftserie 4, Oslo 1997.
- Helge Frøyset: Bygdebok for Eidsberg og Mysen. Gårdshistorie. Bind I. Eidsberg og Mysen Historielag, Mysen 1959.
- Lajos Juhasz: Klokkerens kommunikantbok. I: Norsk Slekstshistorisk Tidsskrift. Bind XXVIII, side 113–122.
- Norsk Slekstshistorisk Forening, Oslo 1981–82. Oddleif Lian: Prestearkivenes kilder om flyttinger. I: Heimen. Vol. 33. Nr. 1, side 47–52.
- Landslaget for lokalhistorie, Trondheim 1996. Alfild Nakken: Prestearkivene. I: Norsk Slekstshistorisk Tidsskrift. Bind XXVIII, side 338–346.
- Norsk Slekstshistorisk Forening, Oslo 1981–82.
- Alfild Nakken: Prestearkiver i Statsarkivet i Oslo. Østfold fylke.
- Statsarkivet i Oslo i samarbeid med Fylkeskultursjefen i Østfold, Oslo 1981.

Å visualisere oppføringene fra kommunikantprotokollene er til stor hjelp i analysen. Viktige stikkord blir kontinuitet og brudd. Vi ser her hvordan tydelig adskilte perioder av Ole Olsen på en Høie-plass/Heia under Høie avløser hverandre (grå og mørk oransje). Altergangene til Ole Olsen på en plass under Vestre Haga (lys oransje) er også tydelig avgrenset i to bolker. Det er fristende å trekke slutningen at oppføringen i 1801 dreier seg om Ole Olsen og Helene Guttormsdatter fra folketellingen samme år, mens oppføringene 1803–05 dreier seg om Ole Olsen og Joran Engebretsdatter. Ser vi på oppføringene av Ole Olsen på plasser under Moen (blå), må i hvert fall noen av oppføringene 1802 og 1803 dreie seg om Ole og Helene. Deretter blir bildet forvirrende og uklart; manglende patronymikon og usikre stedsfester gjør linjen brutt og fragmentert. En gift Ole Olsen overlapper en som var enkemann. Dette betyr at vi har å gjøre med minst to ulike personer. Ytterligere undersøkelser i andre kilder vil sikkert kunne klargjøre bildet noe, men dette faller utenfor rammen av spørsmålsstillingen vi her ønsket å belyse.

KOMMUNIKANT	ANMERKNINGER	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807	1808	1809	1810	1811
Ole Olsen Høie-plass med kone	1801-tellingen: Ole Olsen og konen Anne Maria Hansdatter bor på Heia under Mellom-Høie. De får sønnen Andreas på en Høie-plaass i 1802	28/12	ja 31/5, 6/12	8/8	16/1, 16/10, 6/11								
Ole Olsen/Heia/ Heia under Høie med kone	1801-tellingen: Ole Olsen og konen Joran Engebretsdatter er ikke funnet						18/5 (patronymikon ikke oppgitt), 9/11	10/5, 11/10			25/2, 5/8		
Ole Olsen/Heia, enkemann	Joran dør 1808. Ole gifter seg med Thore Maria Christensdatter 1810								15/5, 27/11	18/6			
Ole Olsen Vestre Haga-plass med kone	1801-Tellingen: Ole Olsen og konen Helene Guttormsdatter bor på Sameia under Vestre Haga		ja 17/5		5/6	6/5	28/4						
Ole Olsen Haga-plass med kone					27/11		20/10						
Ole Olsen Moen-plass med kone	Ole Olsen og Helene Guttormsdatter flytter fra Sameia under Vestre Haga og får sønnen Christian på en Moen-plass 1803			30/5, 12/12 (patronymikon ikke oppgitt)	5/6 (patronymikon ikke oppgitt), 13/11	18/11	9/6, 1/12	1/6, 19/10			27/8 (patronymikon ikke oppgitt)		10/11 (patronymikon ikke oppgitt)
Ole Olsen Øvre Moen-plass med kone							13/1						
Ole Olsen Moen-plass, enkemann					27/7	10/6							

Samler hele befolkningen i et register

Siden 2013 har en rekke aktører jobbet sammen for å få på beina et historisk befolkningsregister.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Målet er at alle døde personer fra 1801 og opp til vår tid skal få hver sin individuelle personside basert på informasjon i folketellinger, kirkebøker og alle de andre kildene i Digitalarkivet. I tillegg skal andre åpne kilder om vedkommende, som dødsannonser, kunne kobles til siden slik at man raskt kan få et overblikk over hvilken informasjon som finnes om ulike personer. Det kan også enkelt knytte personer i samme familie til hverandre.

– Registeret ble til etter at flere forskningsmiljøer over tid så behovet for dette, blant annet historikere, samfunnsforskere, navneforskere, lokalhistorikere og medisinere, sier Lars Holden.

Han er involvert i prosjektet gjennom sin jobb som administrerende direktør i Norsk Regnesentral. Andre samarbeidsaktører er UiT – Norges arktiske universitet, Arkivverket, Statistisk sentralbyrå, Folkehelseinstituttet, Norsk lokalhistorisk institutt, Universitetet i Stavanger og i Bergen og Høgskolen i Volda/Snøhetta forlag.

BÅDE ENKELTPERSONER OG PROSJEKTET LENKER

Registeret vil være todelt: en åpen del og en lukket del. – Den åpne delen på **histreg.no** lenker sammen alle tilgjengelige kilder som finnes transkribert i Digitalarkivet og andre steder. Vi har blant annet registrert 600 000 hendelser fra Aftenposten, hovedsakelig dødsannonser, og lenket til 13 000 biografier fra Lokalhistoriewiki. Vi har også et ønske om at andre opplysninger, som en artikkel om en person eller utstilling på et museum også skal kunne lenkes til registeret. Den lukkede delen har i tillegg informasjon fra folkeregisteret og skal også bruke folketellingen fra 1950, sier Holden, og legger til:

– Lenkingen vil bli gjort både av prosjektet og av privatpersoner. Vi håper flest mulig vil bidra. For å bidra må man registrere seg med fullt navn og e-post på **histreg.no** og det blir registrert hvem som gjør hver enkelt endring. Registrerte brukere kan lenke sammen informasjon om samme person, koble informasjon mellom familiemedlemmer og registrere ny informasjon som for eksempel

en dødsannonse eller referanse til en kilde. Søk i Digitalarkivet vil vise til lenkede sider i histreg og bidra til at det er lettere å finne all informasjon om en person ved søk i Digitalarkivet. Lenkingen skjer ved å legge flere kildeforekomster (for eksempel mor i dåp) i en kurv og så trykke på en knapp for å lenke sammen. Da slås personsidene for hver av disse kildeforekomstene sammen til en personside med oversikt over alle de lenkede kildeforekomstene til denne personen.

KUNSTIG INTELLIGENS OG MASKINLÆRING

Registeret har en finansiering på totalt 25 millioner kroner fra Forskningsrådet frem til neste år. Denne summen går til kjøp av utstyr, transkribering av de lukkede kildene og lønn til prosjektmedarbeiderne. For tiden brukes mest tid på å transkribere kilder som skal inn i registeret og bygge datasystemene, og mindre til selve lenkejobben. Kildene som blir prioritert er kirkebøker og folketellingen fra 1950.

– Både i transkriberingen og lenkingen bruker vi kunstig intelligens og maskinlæring. Verktøyet vi bruker er godt på tall og steder, men ikke god nok på navn ennå. Men det går fremover fra dag til dag. Algoritmene vil kunne transkribere deler av en kirkebok på sekunder. Men det vil alltid være ting som må gjøres manuelt, og da er spørsmålet hvor lang tid en vil bruke på det. Det er stor forskjell på de ulike kildene og de ulike feltene i kildene, sier Holden og legger til at et slikt verktøy aldri vil fungerer optimalt med begrenset tid og ressurser.

KNYTTER BARE SAMMEN KILDER

Noen vil kanskje mene at registeret ligner litt på tjenester som allerede finnes. Der du kan koble data mot andres slekstrær. Men Holden sier det er flere vesentlige forskjeller mellom Historisk Befolkningsregister og disse.

– For det første skal denne tjenesten være gratis og åpen for alle. I nettbaserte slektsprogrammer vil det også være slik at alle brukere laster opp en unik gedcomfil slik at det blir et problem med dubletter fra ulike gedcomfiler. I tillegg inneholder ikke disse programmene alle personer, men det gjør vårt register. Såfremt vedkommende bodde i Norge i perioden vi har kildemateriale fra, siden vi bygger på folketellingene, kirkebøkene

FOTO: JOHAN OSKAR ANDREAS GRASMO/FINNMARK FYLKESBIBLIOTEK

En gruppe kvinner på trappa til prestegården i Vardø.

og alle de andre dataene i Digitalarkivet. I histreg knyttes bare forekomster i kilder sammen slik at det er lettere for brukere å vurdere kvaliteten.

HVA MED ALLE ANNE OLSEN?

Men så er spørsmålet, med alle Anne Olsen som finnes i norsk kildemateriale – hvordan skal man være sikker på at Anne Olsen fra folketellingen 1910 er den samme Anne Olsen fra den transkriberte kirkeboken?

– Vi skal bare lenke sammen de vi er rimelig sikre på at er samme person. En person som står oppført alene i en emigrasjonsprotokoll og som vi mangler annen informasjon om, kan vi for eksempel ikke lenke sammen med andre kilder eller personer. Personer fra kildene som ikke lenkes vil alltid stå klar til å lenkes når man finner den riktige. Er man i tvil kan det registreres som en lenkingskandidat. Når det gjelder lenkingen privatpersoner gjør må det være opp til hver enkelt å være sikker på at informasjonen de lenker opp er korrekt. Så vil det også være mulig for andre brukere å rapportere feil eller gjøre endringer. Registeret vil aldri bli komplett. I dag har vi over to millioner lenker. I noen kommuner som Rendalen har vi over 90 prosent lenkingsgrad fordi vi har lest inn lenker som andre allerede har laget, sier Holden.

VIL IKKE ERSTATTE SLEKTSFORSKNING

Målet er også å kunne rekruttere inn personer som kan jobbe med å sjekke endringer som blir gjort i basen. For eksempel at en person har ansvaret for en kommune i Møre og Romsdal, og får et varsel hver gang noe skjer i registeret i dette området. Da kan vedkommende gå inn og kontrollere om opplysningene som har blitt lagt inn er korrekte. Systemet egner seg også for slekthistorielag som sammen ønsker å lenke et område. Han legger til at registeret ikke vil erstatte tradisjonell slektsforskning, eller andre eksisterende historieportaler på nett.

– Vi ønsker å lage lenker til disse for også å bruke denne informasjonen og dermed bidra til økt bruk av andre slekts- og historieportaler på nettet.

– I egen slektsforskning kan man bestemme helt selv og ofte gå lenger tilbake og frem i tid enn det vi klarer i et system som «kun» baserer seg på åpne, transkriberte kilder. Men vi regner med at **histreg.no** vil øke interessen for slektsforskning og lokalhistorie, og bidra til å bedre kvaliteten på slektsforskningen som enkeltpersoner selv gjør, sier Holden.

Vil ha Arkiv-Norge på en plattform

Arkivverket ønsker et tettere samarbeid i hele arkivsektoren, fra store statlige depoter til små privatarkiv. Vi brukere vil tydeligst se dette gjennom Digitalarkivet, ifølge Eve Bergli i Arkivverket.

IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Arkivverket ønsker å videreutvikle Digitalarkivet til å bli en nasjonal, felles portal for publisering av arkivmateriale for statlige, kommunale og private arkiv. På den måten ønsker de å sikre at alle brukere får tilgang til alle arkiver samlet på ett sted. I tildelingsbrevet fra Kulturdepartementet for 2017 har Arkivverket fått et tydelig oppdrag: «3.3.1 Digitalarkivet er tilrettelagt som felles, nasjonal plattform og portal for publisering av digitalisert arkivmateriale.» Arbeidet startet i 2016 som et forprosjekt i regi av SAMDOK, Riksarkivarens prosjekt for samlet samfunnsdokumentasjon. Det var forprosjektets anbefaling å opprette et prosjekt i regi av Arkivverket for å utvikle Digitalarkivet til å bli en løsning alle depotinstitusjoner kan benytte. En suksessfaktor for prosjektet er stor oppslutning fra arkivsektoren, og prosjektet vil derfor ha en bred deltakelse fra andre arkivinstitusjoner. Prosjektet skal i gang nå i høst.

– Arkivverket har publisert mye på Digitalarkivet og ønsker å fortsette å legge inn digitalisert materiale der, men jeg har også tro på at vi kan få med andre aktører av arkivsektoren. Å samle materiale fra alle arkiv i en felles digital løsning, vil i tillegg gi et mer brukervennlig tilbud, sier Eve Bergli, avdelingsdirektør for Avdeling Publikum i Arkivverket.

ARKIVPORTALEN OG DIGITALARKIVET HÅND I HÅND

Prosjektgruppen skal se på både framtidig organisering og drift for Digitalarkivet, samt vurdere om det er nødvendig med minimumskrav for det digitaliserte materialet, redaksjonelle avklaringer med videre. Samtidig skal tjenesten bare være en publiseringsløsning. Institusjoner som ønsker å publisere arkivmateriale i Digitalarkivet, vil derfor måtte ta hensyn til de lover og forskrifter som allerede foreligger for publisering på internett.

– Digitalarkivet har allerede i dag et samspill med Ar-

ktivportalen ved at arkivinformasjonen blir gjenbrukt som arkivinformasjon i Digitalarkivet og brukerne kan bevege seg fra Digitalarkivet til Arkivportalen, og forhåpentligvis snart fra Arkivportalen til Digitalarkivet. Det vil derfor være en stor fordel om arkivmateriale som skal publiseres i Digitalarkivet allerede er registrert i registreringssystemet Asta og dermed synlig i Arkivportalen, sier Bergli.

VIL SAMLE ARKIV-NORGE

Et viktig ledd i utviklingen av fremtidens arkiv, er arkivutredningen som nylig ble vedtatt av Stortinget. Utredningen skal særlig legge vekt på regionale arkivtjenester, nasjonalt samspill og håndtering av digitale utfordringer.

– Det er viktig å ha en grundig utredning. Ett av våre ønsker er at vi får et enhetlig lovverk som gir Arkivverket mulighet til være den som samler arkiv-Norge og som gjør det enkelt for arkivskaperne å etterleve regelverket. I dag er arkivene som konglomerater, men for brukerne er det ikke viktig om et arkiv er statlig eller kommunalt, de vil bare finne den informasjonen de er interessert i.

Det vil være enklere å starte med digitalisering av arkivmateriale når det fins anbefalinger for digitaliseringsmetoder og løsninger for publisering. Da slipper alle å måtte tenke ut hele prosessen selv. Ved å dele Digitalarkivet med alle håper Arkivverket at det bidrar til betydelig økt digitalisering og publisering av arkivmateriale.

– Men endringer kan jo også gjøre vondt, føler du at noen frykter hva som kan komme?

– Jeg vil heller si at det er en spenning og forventning til hva det nye skal bli. I offentlig sektor snakker vi om digitalisering, brukermedvirkning og effektivisering som de tre viktigste tingene for tiden, og også Arkivverket må omstille seg og lage mer fremtidsrettede tjenester.

Släktforska i Sverige

Prova gratis*) i en vecka!

Gå till www.arkivdigital.se/kod/SLDN1703

Erbjudandet gäller till 30 nov 2017 (enbart nya kunder)

*) Du betalar ingenting och förbinder dig inte till någonting. Efter en vecka avslutas abonnemanget utan att du behöver göra något.

ArkivDigital har källmaterialet

Aldrig förr har det varit enklare att släktforska i Sverige!

ArkivDigital digitaliserar sedan ett tiotal år svenska kyrkböcker och annat källmaterial och gör dem tillgängliga på internet.

Med ett abonnemang får du tillgång till ArkivDigitals ständigt växande databas med över 70 miljoner bilder av gamla dokument och omfattande personregister. Du kan söka dina släktingar i hela Sverige (och på Åland) i födelse-, vigsel- och dödböcker, flyttningslängder och i

de så kallade husförhörlängderna (se bilden), ett slags kontinuerligt förda folkräkningar (folketellinger).

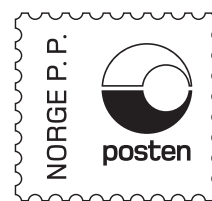
Passa på att prova ArkivDigital gratis och leta efter dina svenska släktingar inte bara i kyrkböcker utan också i bouppteckningar, militära rullor, skattelängder, fängelsearkiv, rättegångsprotokoll och sjömanshushandlingar.

ArkivDigital låter dig släktforska i Sverige när du vill och hur mycket du vill!

www.arkivdigital.se

ArkivDigital är Sveriges ledande leverantör av historiskt källmaterial via internet. Våra kunder är historiker, släkt- och hembygdsforskare och andra som vill studera källorna i original. Bolaget grundades 2005 och har i dag ca 35 anställda och 370 aktieägare.

Returadresse:
Slekt og Data
Øvre Slottsgate 2B
NO-0157 Oslo

Embla Familie og Slekt

Versjon 10

embla.no

NY-Embla anesirkel

Kan utvides i det UENDELIGE

Flott på NETTBRETT

Full OVERSIKT

TILBUD

990 kr

for hele pakken

Inkluderer

Versjon 10

Versjon 9

1 års medlemskap i Norsk Familiehistorie

990 kr

GRATIS

GRATIS

Bruk denne linken for å benytte deg av
tilbudet: www.embla.no/slektogdata

Normal pris 1290 kr

Din bokhylle

Meget enkelt å starte

Artistisk tre

Det eneste i verden

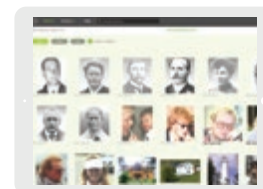
Kart

Historisk tidslinje

Kjempegod oversikt

som i versjon 9

Familiealbum

Del minnene med andre

Embla Familie og Slekt er et tradisjonelt slektsprogram, familie- og minnealbum. Det er ingen som har holdt på så lenge som oss gjennom de siste 21 år med å gi norske slektsgranskere et godt og enkelt dataprogram for å holde orden på familietreet med personer, historier, bilder, kilder og mye mer. Vi jobber for at du og alle andre som driver med slektsgransking i Norge skal kunne bruke gode dataprogram i vårt eget språk utviklet av norsk firma med tradisjoner. Versjon 10 kan brukes på Mac, iPad, Android nettbrett, Linux og selvfølgelig Windows.